

Anexa A. Moldova într-un mediu geo-politic în tranziție

Moldova – un fragment al Europei

În general este acceptată teoria conform căreia lumea este divizată în următoarele zone : Centru (cuprinzând țările bogate ale Americii de Nord, Europei occidentale și Japonia) și Periferie (țările sărace din lumea a treia). O privire asupra Hărții A oferă o imagine clară a acestui raport. Comparând diferite țări după mărimea economiilor lor, raporturi incredibile pot fi observate. Astfel, Rusia este doar ceva mai mare ca Olanda și într-adevăr mai mică ca Spania. CSI-ul are dimensiunile Beneluxului, iar mica insulă taiwaneză “cântărește” cât o treime din China.

La rândul ei, Moldova s-a aflat de-a lungul secolelor într-o situație specifică în Europa. Ea a reprezentat întotdeauna o zonă de frontieră: mai întâi – cea a Creștinătății, apoi cea a expansiunii Turce și Ruse. Între cele două războaie Nistru reprezenta ultima frontieră în fața expansiunii comuniste. Astăzi o nouă frontieră este trasată de-a lungul vechii fracturi și Moldova este pusă din nou în fața unei alegeri.

Începând cu 1991, la inițiativa Rusiei, Ucrainei și Belarus, a fost elaborat și semnat Tratatul de instituire a Comunității țărilor independente (CSI). Trecând prin mai multe dificultăți, CSI a reușit să atragă pe orbita sa toate țările succesoare ale fostei URSS cu excepția țărilor baltice. Economiiile acestor țări formează un ansamblu economic de-facto bazat pe sursele energetice ruse și schimburile interramurale impuse de fostul regim. Contrar trecutului imperial și sovietic comun, aceste țări sunt foarte diferite din mai multe puncte de vedere, și vor întâmpina destule dificultăți în a-și construi un viitor comun. Ele sunt de dimensiuni diferite, raportul maxim al teritoriilor fiind de 1 la 90, al numărului populațiilor – de 1 la 14 iar al densității populației – de 1 la 20! Arealurile slave-ortodoxe se confruntă cu lumea musulmană, în majoritate turcofonă – o contrapunere cel mai bine evidențiată în Caucaz. Privatizarea a avansat mult mai departe în Federația Rusă decât în Belarus ori Asia centrală. Rusia este unicul membru CSI al cărui comerț exterior este extracomunitar în proporție de peste 50%. Toți ceilalți membri își realizează majoritatea schimburilor comerciale în interiorul Comunității. Două dintre țările slave – Rusia și Belarus – s-au angajat într-un proces de integrare, Ucraina având o altă poziție. Diferențele dintre Asia centrală și Caucaz sunt în creștere.¹¹

Fiind geografic și istoric o parte a Europei, Moldova a optat decisiv pentru calea integrării europene.

Din anul 1952, când a fost creată de către șase state vest-europene, Uniunea Europeană s-a extins în câteva valuri. Țările din Europa mediană împreună cu Turcia, Malta și Cipru de asemenea bat la poarta UE. E adevărat că frontiere interne există și în cadrul UE. Diferența de venituri între Sud și Nord rămâne considerabilă. Grecia este unicul membru actual de religie ortodoxă. Totuși, dorința comună a țărilor membre în elaborarea de politici comune a avut succes datorită transferurilor de fonduri, dialogului politic etc. Astfel țările membre au reușit să-și depășească diferențele și să instaureze stabilitatea. Aceasta este motivul seducției pe care UE o reprezintă pentru țările din Europa Centrală.

---

¹¹ROGER BRUNET, Denis Eckert, Vladimir Kolossov, "Atlas de la Russie et des pays proches", RECLUS, Paris, 1995, pp 203-207.

Uniunea Europeană a înlocuit URSS-ul în calitate de partener comercial principal al țărilor din Europa Centrală. Anume datorită acestui fapt după numai doi-patru ani de declin economiile acestor țări au arătat primele semne de creștere. Integrarea și reconstrucția sunt în desfășurare, dar rezultatul rămâne incert. Dacă totul merge bine, succesul economic din est va aduce la creșterea prosperității și stabilității pe întregul continent. În caz contrar, continuarea declinului în Europa Centrală și de Est poate provoca consecințe catastrofale pentru toată Europa.

Toate țările asociate pot deveni membre cu drepturi depline ale UE, dar încă e dificil de prezis când fiecare dintre ele vor fi pregătite pentru integrare. Modelul propus pentru relațiile dintre Uniunea Europeană și TEM prevede trei cercuri concentrice cu diferite grade de liberalizare a comerțului, cercul din mijloc fiind însăși UE. Cele mai avansate dintre țările asociate se vor situa în al doilea cerc al integrării europene și vor beneficia de un regim comercial preferențial. Al treilea cerc va include toate celelalte țări asociate. Statutul de membru în toate aceste cercuri trebuie considerat evolutiv. La momentul actual, însă, participarea Ucrainei, Moldovei sau a Rusiei chiar în cercul al treilea este considerată inoportună din motive politice. Totuși odată cu schimbarea situației politice, nu există motive economice de a refuza acestor țări angajarea în procesul de integrare europeană, ba din contra, apropierea lor ar putea aduce beneficii economice importante.

Ansambluri geo-economice în Europa

Economia modernă este caracterizată de tendințe integraționiste ce duc la crearea unor zone geo-economice regionale transfrontaliere. Aceste tendințe influențează procesele politice și încurajează țările respective de a forma alianțe economice regionale. Câteva nuclee geo-economice conturează procesul integrării europene (vezi Harta B). Există ansambluri bazate pe comerț. Un exemplu elocvent este zona Mării Baltice ereditară a Ligii Hanseatice medievale. Altele se bazează pe producție sau pe o cooperare mixtă.

Urmează descrierea ansamblurilor geo-economice existente și potențiale din Europa.¹²

Europa de nord-vest constituie explicit “nucleul direcțional” prin amplasarea în cadrul său a unor mari metropole – centre decizionale politice, economice și financiare. Trăsături comune caracterizează ***fațada Atlantică a Europei***: Scoția, Irlanda, Portugalia. ***Regiunea Mediteranei de vest*** are un potențial aparte datorită calității înalte a condițiilor de viață, bazate pe climă, care ar putea atrage întreprinderi de tehnologii înalte. ***Europa alpină*** include Elveția, Austria, Germania de sud, Padania și regiunea franceză Rhone-Alps. Aceste teritorii dens populate sunt administrate de metropole care nu sunt capitale naționale, au avut o creștere înaltă în ultimii 20 de ani, și mizează pe comerț și tehnologiile noi. Această regiune este a doua ca dinamism după “nucleul direcțional”.

Europa de nord-prosperă, rar populată, bine protejată – este în proces de integrare cu Uniunea Europeană și concomitent în expansiune către zonele adiacente ale Mării Baltice: nordul Poloniei, cele trei țări baltice și regiunea St-Petersburg a Rusiei. Alte trei zone au un caracter cu preponderență geo-politic: ***Europa centrală*** (țările de la Vișegrad), ***Europa de sud-vest și CSI***.

---

¹²MICHEL FOUCHER, "Les nouveaux visages de l'Europe", Les édition du Conseil de l'Europe, 1995.

Comportamentul unei țări poate fi explicat și prin așezarea ei față de ansamblurile geo-economice. Țări ca Germania, situate la confluența a mai multor zone, sunt printre primii promotori ai integrării. Elveția, din contra, este situată în interiorul unui astfel de ansamblu și nu simte necesitatea de a adera la UE datorită nivelului înalt de integrare regională deja existent. Țările situate la periferie sau atrase de nuclee externe sunt mai puțin entuziaste cu privire la integrare – cel mai bun exemplu fiind Marea Britanie care balansează între SUA și Uniunea Europeană.

Să încercăm să facem o previziune asupra evoluțiilor economiilor statelor succesoare ale URSS și a sateliților ei bazându-ne pe considerente istorice, politice și economice. Silezia, un centru industrial tradițional, și-ar putea asuma rolul unui nucleu, atrăgând pe orbita sa Ucraina de vest (Galiția), părți sau chiar întreaga fostă Cehoslovacie. Ungaria, Viena și unele părți ale Transilvaniei s-ar putea constitui într-un **ansamblu economic al Europei Centrale**.

Cooperarea țărilor din bazinul Mării Negre a fost deja instituționalizată, iar fondatorii ei moderni speră să o transforme într-o zonă de comerț majoră, existentă în regiune pe parcursul a multor secole. Odată cu creșterea economică se va mări și intensitatea schimburilor comerciale, odată ce 10 țări, șase dintre care având acces direct la Marea Neagră, au aderat la **Zona cooperării economice a Mării Negre**. Tranzitul petrolului caspic va înviora activitatea economică în Marea Neagră. Activitatea oamenilor de afaceri greci ar putea să crească și ea datorită relațiilor istorice dar și prezenței unei minorități grecești în regiune. Este adevărat că nici o capitală națională nu este situată pe malurile Mării Negre, dar câteva dintre ele – București, Sofia, Ankara, Tbilisi – gravitează către ea. Un **sub-ansamblu balcanic** ar putea apărea datorită, în principal, îndepărtării de alte nuclee geo-economice.

Independența politică a Ucrainei va duce cu siguranță la o mai mare independență economică a țării și ar putea rezulta în apariția unei **zone geo-economice est-europene** întinsă de la Donetsk la Kiev, cuprinzând posibil și Minsk-ul și anumite regiuni adiacente ale Rusiei.

În principiu, economia Rusiei europene este auto-suficientă, bazându-se pe materiile prime din Siberia și Ural. Anume de aceasta, consolidarea unui **nucleu economic rus** în jurul Moscovei dar orientat spre est, este de pe acum în desfășurare. Incluziunea ei în câteva ansambluri geo-economice europene va influența poziția Rusiei față de integrarea europeană. Ca și pe timpurile lui Petru cel Mare, Rusia va penetra în Europa prin fereastra sa baltică – St-Petersburg. Astăzi ca și înainte economia Rusiei este atrasă concomitent de două direcții – spre Europa și Asia – și pentru a-și păstra integritatea ea va da dovadă de un anumit grad de izolaționism.

Conform scenariilor descrise Moldova va gravita către trei ansambluri geo-economice: cel al Europei de est, Europei centrale și al Mării negre. Moldova ar putea beneficia de pe urma dezvoltării relațiilor în toate trei direcțiile. Astfel succesul Moldovei va fi determinat de antrenarea țărilor din aceste trei zone într-o colaborare cât mai strânsă, începând cu o zonă de liber schimb.

Europa Centrală – o regiune în tranziție

Câteva grupuri de țări pot fi evidențiate conform progreselor pe care le-au obținut în domeniul reformelor politico-economice (vezi Harta B). **Țările Europei Centrale** (grupul de la Vișegrad), limitrofe Uniunii Europene, au constituit Zona de liber schimb din Europa centrală (CEFTA). Aceste țări au implementat reforme radicale, au avut doar o descreștere neînsemnată a PIB-ului și se bucură de o stabilitate politică. În prezent țările Europei centrale sunt printre primii candidați ai

aderării la UE, campioni ai investițiilor străine directe (ISD) și beneficiază de cele mai înalte standarde de viață din regiune.

Europa de sud-est nu se mărginește cu nici una din economiile dezvoltate cu excepția Greciei, continuând să poarte povara izolării din trecut. Aceste țări nu au reușit să se angajeze într-o cooperare economică eficientă, dar acele dintre ele care aspiră la aderarea la Uniunea Europeană au semnat tratate de liber schimb și și-au reorientat peste 50% din comerțul exterior către UE. Odată cu atingerea unei stabilități politice și a unei creșteri economice susținute aceste țări vor adera la Uniunea Europeană, dar, probabil, în perioade diferite.

Țările Baltice au format Piața comună baltică. Apropierea și suportul occidentului le-a ajutat în atingerea stabilizării și a creșterii economice prin reorientarea comerțului exterior și implementarea unor programe coerente de reformă. Ele se situează pe locul doi după rata PIB-ului pe cap de locuitor după țările Europei centrale și au șanse bune de a adera la UE în viitorul previzibil.

Fostele republici sovietice, cu excepția țărilor baltice, au constituit **Comunitatea Statelor Independente**. Chiar dacă intenționată de a deveni o uniune în special economică, destinată restabilirii și întăririi legăturilor economice existente în fosta URSS ea a suferit eșec în stabilirea unei adevărate uniuni economice. Mai mult ca atât, toți membrii europeni ai CSI au înregistrat o descreștere continuă a PIB-ului începând cu 1989, astfel încât el a ajuns astăzi sub 50% din nivelul pre-criză. Aceste economii nu au reușit să-și lărgescă prezența pe piața mondială. Variate programe de reformă, mai radicale în Rusia și mai puțin radicale în Belarus, au avut o susținere mult mai puțin entuziasmată din partea occidentului și nu au adus încă stabilizarea macroeconomică dorită. De-asemenea, CSI cuprinde economii foarte diferite chiar în partea sa europeană: Rusia – o economie vastă auto-suficientă, Ucraina – o economie mare de dimensiuni europene și două economii mici – Belarus și Moldova.

Câțiva factori sunt susceptibili de a determina succesul reformelor. Primul se referă la terapia de șoc care de obicei a dat rezultate mai bune decât reformele graduale, iar guvernele de dreapta au fost mai dispuse să aplice reformele radicale decât cele de stânga.¹³ Al doilea factor este penetrarea piețelor din occident care a fost hotărâtoare în stoparea declinului economic. Succesul acestei penetrări a fost în mare măsură determinat de alegerea orientării politice externe (UE sau CSI). Din punct de vedere geografic proximitatea față de economiile dezvoltate din occident (UE) a favorizat cel mai mult economiile aflate în tranziție.

Scenarii pentru reorganizarea regională

Doi factori modelează reorganizarea regiunii ce se întinde de la Marea Baltică la Marea Neagră.

Primul este de natură economică sau mai precis geo-economică. Am vorbit deja mai sus (vezi Harta A) despre ponderea relativă a diferitor țări în economia mondială. La nivel european, fluxuri comerciale intense se manifestă în special între țările membre ale Uniunii Europene. Europa Centrală face și ea, deja incontestabil, parte din joc. Europa de Sud-est a pierdut din timp din cauza unei tranziții întârziate și prost dirijate. Rusia continuă să fie un furnizor important de energie pentru Europa occidentală. UE în ansamblu devine un partener important al Ucrainei. Turcia este și ea un partener economic important și este, de fapt, complet integrată în spațiul economic european.

---

¹³LESZEK BALCEROWICH. "Understanding postcommunist transitions", Journal of Democracy.

Proiectul rețelei de transport pan-europene lansat de UE ilustrează cel mai bine viitoarele rute comerciale în regiune (vezi Harta C). **În viitorul previzibil Moldova, Belarus și Ucraina se vor trezi la frontiera Uniunii Europene.** Chiar dacă practica ușilor deschise aplicată de țările asociate va fi modificată, faptul în sine va avea un efect de impact frontalier la fel de important ca acel observat în Europa Centrală.

Euroregiunile prezintă avantaje atunci când sunt bine administrate. Fondurile Uniunii Europene pentru țările cu care UE nu are frontieră comună sunt și ele un element pozitiv. Recent (în mai 1997), la întrunirea de vârf a Consiliului de cooperare economică a Mării Negre președinții Moldovei, României și a Ucrainei au lansat ideea creării unei Zone economice libere pe Dunăre. În același timp, la Budapesta, prim-miniștrii Ungariei și României au decis asupra înființării euroregiunii Bihor.

Recent a fost lansată propunerea de a institui un nou cadru de cooperare trilateral **Polono-Ucrainiano-Român**. Acestea sunt cele mai mari țări din regiune care ar putea forma scheletul noii structuri de cooperare din Europa Centrală. Atunci când, pentru o perioadă îndelungată, centrele unde se luau deciziile referitor la această zonă erau situate în afară – Moscova, Istanbul, Berlin sau Viena – triunghiul propus ar constitui o contrabalansă internă față de acești factori de influență externă, care își vor continua rolul chiar sub forme noi (vezi Harta C).

O propunere americană încearcă să umple vacuumul de organizare și structurare din Balcani. Nouă state din Europa de sud-est au constituit Inițiativa de cooperare a Europei de sud-est (ICES). Acest nou cadru politico-economic ar putea oferi garanțiile necesare companiilor internaționale de a se angaja în proiecte de ansamblu de dezvoltare regională.

Un raport pregătit de analiștii politici apropiați de *conducerea Rusiei* consideră re-crearea unei uniuni a fostelor republici sovietice în forma unei confederații benevole dirijată de Moscova drept “foarte posibilă”.¹⁴ Raportul afirmă că doar constituirea unei noi confederații poate stopa declinul influenței globale ruse, astfel punând în evidență acel curent al politicii externe ruse care susține principiul sferelor de influență, în cazul de față cel al “străinătății apropiate”.

Din contra, **Uniunea Europeană** nu dorește ca Rusia să devină “omul bolnav al Europei” cum era considerată Turcia în trecut. UE este din ce în ce mai interesată de accesul la sursele energetice din zona Mării Caspice și a Asiei Centrale, fapt ce creează oportunități pentru țările din tranziție. O politică mult mai restrictivă este aplicată de UE în privința produselor agricole. Există pericolul că țărilor ca Ucraina și Moldova li se va refuza un acces nelimitat la piețele de produse agricole ale UE.

Orientarea Ucrainei spre o independență politică a obligat noii săi lideri de a redescoperi și reevalua rădăcinile istorice. Președintele Kucima a subliniat în repetate rânduri: “Eu nu doresc ca Ucraina să rămână în continuu în umbra Rusiei sau să fie marginalizată de la procesele istorice. Aceste procese nu ne așteaptă pe noi. Noi înșine trebuie să ne facem cale în Europe pentru că acolo este viitorul nostru”. Ucraina și-a formulat strategia politicii externe în felul următor: “Cooperare cu CSI – integrare în Europa”.

Există și o interdependență între stagnarea economică în țări ca Belarus și faptul că procesul de edificare național-statală este frânat din rațiuni politice.

---

¹⁴“Study Released on Post-Soviet Re-Integration”. (RFE/RL), Moscow, May 24, 1997.

Moldova în fața unei alegeri

Republica Moldova reprezintă un caz aparte printre țările în tranziție datorită dependenței accentuate față de piețele CSI, fapt ce implică și o dependență politică; dimensiunile mici ale țării și obstacolele specifice în calea construcției național-statale. Putea oare Moldova urma o altă cale a tranziției ?

Din cauza dependenței înalte a economiei de comerțul extern o politică izolaționistă poate fi lăsată la o parte de la bun început. Alte două modele pot fi examinate, reieșind din așezarea geografică a țării. Opțiunea recentă, cea de dezvoltare prioritară a relațiilor cu CSI, a fost însoțită de reforme graduale, dacă nu chiar prea lente, un grad scăzut de diversificare a partenerilor externi, investiții străine neînsemnate și o scădere triplă a PIB-ului în numai 7 ani.

O altă opțiune, examinată în prezent, este cea a integrării europene. Exemplul țărilor baltice, care în trecut au fost la fel de dependente de piețele fostei URSS dar în prezent au ca partener comercial principal Uniunea Europeană, demonstrează posibilitatea stabilizării economiei prin reorientarea comerțului. În context regional, exemplul României, care în ciuda reformelor lente și a contextului geo-politic nefavorabil deja în 1993 a atins stabilizarea, iar în prezent venitul mediu pe cap de locuitor este de 4 ori mai mare ca cel din Republica Moldova. Dacă Rusia este enormă, iar Ucraina prea mare și depărtată de Uniunea Europeană, Moldova este un stat mic care ar putea fi ușor acceptat în calitate de membru asociat al UE.

Câțiva factori au determinat calea urmată de Moldova: în primul rând, persistența forțelor politice, revendicatoare a restabilirii unei uniuni politice și economice în cadrul CSI; în al doilea rând, îndepărtarea relativă a Moldovei de economiile de piață dezvoltate, iar în al treilea rând, prezența continuă a trupelor ruse pe teritoriul Moldovei după retragerea lor din Europa Centrală și Statele Baltice. Acest fapt indică rămânerea Moldovei în sfera rusă de influență după căderea zidului de la Berlin; totuși alți factori arată că situația actuală nu este un status quo.

Anexa B: Analiza procesului de reformă

1. Etapele inițiale ale reformei. Transformarea economiei și problemele rămase

În al șaptelea an de reforme, în pofida dificultăților de tranziție, nici o grupare importantă – de la diverse partide politice, până la sindicate sau oamenii de rând – nu se opune principiului orientării spre economia de piață. Cu toate acestea, cu trecerea timpului, euforia și așteptarea de schimbări rapide (“tranziția va necesita 1,5-2 ani” – din Programul de tranziție la economia de piață în RSS Moldova), s-a transformat în deziluzie, depresie, micșorarea credibilității în procesul de reforme în rândul majorității populației. Aceasta reflectă faptul, că după unele evoluții pozitive înregistrate în anii 1993-1995, ce au inclus atingerea unei stabilități macroeconomice, și în pofida previziunii de creștere a PIB-ului cu 1,5-3%, performanța economică în 1996 a fost scăzută, manifestându-se un declin continuu al majorității indicatorilor economici principali și agravarea crizei bugetare. Cu toate că, în această perioadă o parte considerabilă a cheltuielilor guvernamentale (până la 60%) au fost alocate pentru scopuri sociale, pentru populație reforma a devenit foarte costisitoare: veniturile reale ale populației au scăzut cu 40%, au crescut datoriile la salarii și pensii, numărul înregistrat de șomeri a ajuns la 23-25 mii persoane (șomajul ascuns – circa 200 mii persoane),

rata de natalitate a populației a scăzut (1990 – 8,0%, 1995 – 0,8%), consumul produselor alimentare de bază (carne, lactate, etc.) s-a micșorat de 1,5-2 ori, iar ponderea cheltuielilor pentru produsele alimentare în totalul cheltuielilor de consum a crescut (de la 38% în 1990 până la 61% în 1995).

Experiența țărilor Europei de Est a demonstrat, că în primii ani ai perioadei de tranziție s-au confruntat cu un șir de probleme similare:

- reducerea capacității statului de a dirija procesele economice;
- destrămarea legăturilor economice tradiționale;
- declinul în productivitate și restanțele de plată la întreprinderi;
- evaziunea fiscală și scăderea bruscă a alocărilor bugetare;
- reducerea economiilor și a activității investiționale;
- inflația;
- scăderea nivelului de trai, creșterea șomajului și a diferențierii sociale;
- instabilitatea generală crescândă și criminalizarea economiei.

În Moldova, începutul perioadei de tranziție a fost complicat din cauza tensiunilor politice (1990-92) create de conflictul militar din regiunea Transnistriei și de confruntarea din Sud (Găgăuzia), ce au dus la dezintegrarea complexului economic-teritorial. De asemenea a crescut dependența de complexul agro-industrial și respectiv de condițiile climaterice (calamitățile naturale din 1992, 1994 și 1996), care au avut un impact negativ, de rând cu factorul energetic (dependența aproape completă de furnizorii străini de resurse energetice, caracterul economic irațional al consumului de energie).

Accentul principal al reformelor a fost pus pe trei probleme: reforma proprietății și privatizarea; liberalizarea activității întreprinderilor și a activităților economice în general, și reducerea considerabilă a inflației. Măsurile critice au inclus: introducerea monedei naționale (noiembrie 1993); diminuarea deficitului bugetar, a subvențiilor bugetare și a creditelor cu destinație specială; liberalizarea prețurilor, a regimului valutar și comercial, și a activității economice externe în general.

Sursele de venit ale populației s-au modificat, în rezultatul trecerii la economia de piață. S-a manifestat o reducere a ponderii salariilor în totalul veniturilor populației de la 71,1% în 1993 până la 40,5% în 1995, precum și creșterea ponderii (de la 12,6% până la 43,5%) veniturilor generate de către însăși populația (ocupația dublă, veniturile de la realizarea producției proprii, a serviciilor, etc.).

Rezultatele pozitive ale etapei inițiale de reforme au inclus:

- modificările inițiale în structura proprietății;
- unele tendințe pozitive la nivel macro, care au majorat credibilitatea Moldovei în cadrul comunității internaționale;
- extinderea rapidă a sectorului privat – până la 40-45% din PIB, și nu mai puțin de 50% din numărul total de angajați;
- apariția unui grup de întreprinderi (în industria ușoară, de conserve și vinicolă, etc.), ce au mărit volumul de producție și de export.

Din păcate, progresul în domeniul reformei agrare, demonopolizării sectorului energetic, transportului și telecomunicațiilor, precum și în domeniul atragerii investițiilor străine, au fost mai puțin impresionante. S-au redus considerabil alocațiile bugetului pentru medicină, educație, și cultură. Mulți specialiștilor și muncitori de calificare înaltă au emigrat.

Către 1995 au fost formate un șir de condiții preliminare pentru trecerea de la etapa de stabilizare spre relansarea economică. De remarcat este afirmația expusă în Raportul de Tranziție al BERD din 1995 (p.11), că Moldova, după totalitatea “indicatorilor de tranziție” (privatizarea, liberalizarea prețurilor, sistemul de comerț și regimul valutar, cadru de concurență, reforma bancară, piața titlurilor de valoare, reforma juridică, etc.) s-a clasat pe primul loc dintre vecinii săi: România, Bulgaria și Ucraina, precum și printre majoritatea țărilor CSI.

Comentariile încurajatoare referitor la cursul reformelor, i-au condus pe Președinte, Parlament și Guvern spre centrarea în 1996 a eforturilor pe următoarele direcții:

- relansarea economiei reale;
- accelerarea reformelor în sectorul agricol;
- promovarea restructurării întreprinderilor private, inclusiv selectarea și susținerea întreprinderilor specifice, a “punctelor de creștere”, orientate la export;
- stimularea investițiilor străine și a celor interne;
- consolidarea politicii de reglementare publică a sferei sociale.

Care sunt rezultatele? Pe de o parte, în concordanță cu tradițiile ultimilor 3 ani, în 1996 țara a atins un succes substanțial în domeniul reducerii inflației (15,1% anual), și stabilității ratei de schimb (\$1=4,6 MDL), deprecierea anuală nominală a leului moldovenesc fiind de 14 puncte față de dolarul american și creșterea ratei de schimb față de valutele Rusiei și României, principalele țări – parteneri economici ai Moldovei. Rezervele valutare ale Statului au crescut în 1996 cu 22%.

În același timp, nu s-a înregistrat nici o ameliorare a activității în economia reală: statistica oficială a raportat reducerea cu 8% a PIB-ului, producția industrială a scăzut la fel cu 8%, iar cea agricolă - cu 13%.

În aspectul general al vieții economice din Moldova în 1996 au apărut multe procese și fenomene noi. Drept pozitive trebuie menționate următoarele:

- Evoluția calitativă a agenților economici antrenați în micul business (personalul - până 75 pers.), utilizând numai 12% din forța de muncă, a generat 30% de venituri de la realizarea produselor și serviciilor.
- Extinderea procesului de restructurare a întreprinderilor, atât a celor industriale, cât și a celor agricole.
- Majorarea proporției investițiilor nu din contul bugetului de stat, ci preponderent din contul mijloacelor proprii ale agenților economici. În totalul investițiilor (650,4 milioane lei) ponderea statului a scăzut până la 22%, iar 71% au fost finanțate din beneficiul propriu al întreprinderilor și din contul veniturilor populației, iar 6% din surse străine. Așadar, 52% din investițiile totale se atribuie sectorului privat. În domeniul construcției de locuințe, ponderea investițiilor private a atins 92%.

- Așteptările inflaționiste s-au redus și economiile populației au început să se reîntoarcă în bănci. Resursele monetare ale populației sub forma depozitelor bancare s-au mărit cu 28%, asigurările personale – cu 33,2%, și cele de proprietate – cu 20,4%.
- În pofida scăderii cu 8% a PIB-ului real în 1996, conform estimărilor oficiale, datele privind bugetul populației indică creșterea venitului real disponibil. Cheltuielile de consum au crescut cu 24% (ianuarie-septembrie) în termeni nominali, fapt din care putem concluda că veniturile reale au crescut cu 8%. O dovadă anecdotică a acestui fapt este reflectată în creșterea cu 21% a numărului mijloacelor private de transport, majorarea cererii la locuințe, și creșterea prețurilor în sectorul proprietății imobiliare. Diferența dintre datele privind PIB și venituri reale este parțial cauzată de scăderea ponderii investițiilor în PIB și de creșterea economiilor străine, dar probabil, reflectă de asemenea și sub-estimarea cotei economiei neoficiale în PIB.
- Tensiunile sociale au fost limitate. Rata oficială a șomajului în ultimii 3 ani a fost de 1,5-1,8%, reprezentând cca. 20-24 mii oameni înregistrați oficial, fără a include însă cca. 200 mii persoane în concediu neplătite. Cu toate greutățile de adaptare a populației la condițiile dificile create, nu au avut loc greve sau alte acțiuni de protest, în afară de protestele pensionarilor și a unor categorii de persoane subvenționate din buget.

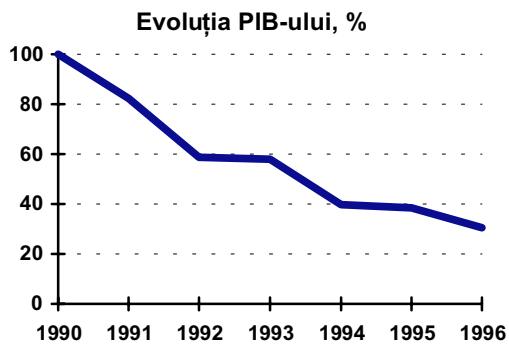
Tendențele negative au inclus:

- Continuarea stagnării unei părți considerabile a economiei (adică cel puțin 40% de întreprinderi nu funcționează sau generează pierderi) ceea ce cauzează dificultăți în achitarea datoriilor, precum și dezvoltarea unui sistem de mecanisme de finanțare pe baza majorării datoriilor către personal și furnizori, cât și reținerii achitării impozitelor.
- Gradul scăzut de executare a bugetelor de stat și locale, impozitele necolectate fiind estimate la nivelul de 30%, cota impozitelor neplătite a crescut, ce a avut drept consecință nerealizarea cheltuielilor sociale planificate. Au crescut datoriile pentru plata salariilor și pensiilor.
- După majorarea volumului de producție cu 8,7% în prima jumătate a anului 1996, a urmat un declin brusc, ce a dus la micșorarea producției industriale cu 8,5% în 1996.
- Ineficiența și managementul prost al sectorului energetic și lipsa de supraveghere și evidență asupra utilizării resurselor de energie a avut un efect extrem negativ asupra datoriei externe, și asupra situației economice generale a întreprinderilor energetice.
- Problemele în sectorul extern, inclusiv insuficiența investițiilor străine, lipsa unui sistem de cooperare cu partenerii străini (privind promovarea exportului producției, organizarea de tendere internaționale pentru vânzarea cimentului, tutunului, vinului, etc.), precum și eficiența scăzută a controlului vamal.
- Resurse financiare limitate pentru schimbările structurale, discrepanța între interesele sectorului financiar-bancar și a economiei reale, lipsa instituțiilor financiare cu profil de investiții pentru creditarea exportului și a business-ului mic, inclusiv a întreprinderilor individuale și gospodăriilor țărănești.

- Organele puterii locale de stat au fost slab implicate în procesul reformelor, adică au manifestat inițiativă insuficientă în formarea veniturilor bugetului local, susținerea business-ului mic, etc.
- Ponderea substanțială a sectorului “tenebru” în economie (probabil peste 20% din PIB), din cauza legislației inadecvate și lacunelor în activitatea organelor de control și judecătorești, a corupției și protecționismului ce duce la colectarea insuficientă a impozitelor și a plăților pentru asigurarea socială.
- Scăderea nivelului de trai al populației în mai multe privințe: gradul de protecție a proprietății, sănătății și vieții cetățenilor; calitatea învățământului și medicinei, culturii și traiului; creșterea criminalității organizate.

2. Evaluarea performanțelor economice

Dinamica PIB și inflația

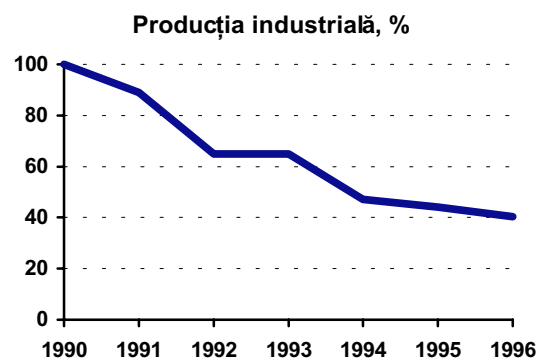

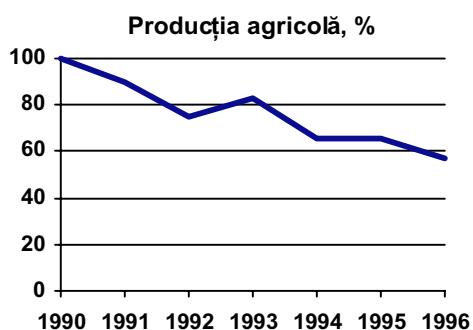
Cea mai neplăcută surpriză macroeconomică a anului trecut a fost continuarea declinului economiei naționale. În pofida diferitor prognoze, de la cele optimiste de +8% până la cele mai moderate de +2% și creșterii nete pozitive din prima jumătate a anului, PIB-ul a scăzut la sfârșitul anului 1996 cu 8% în comparație cu rezultatele anului precedent. Cota PIB-ului pe cap de locuitor, calculată pe baza puterii de cumpărare a depășit nivelul de 2000 dolari SUA, ceea ce e

mai jos decât indicii respectivi din țările Europei de Est în tranziție și Țările Baltice, și similari celor din țările fostei URSS.

Producția industrială a înregistrat o diminuare anuală de 8,5 la suta, iar producția agricolă este cu 13 la suta sub nivelul celei înregistrate în perioada corespunzătoare a anului anterior.

Agricultura rămâne a fi o parte importantă a economiei naționale, furnizând peste 40% din PIB și creând locuri de muncă pentru peste 50% din cetățenii Moldovei angajați în câmpul muncii. Spre comparație, în România indicii respectivi alcătuiesc 20% și 35%. Producția agricolă e o parte preponderentă a exportului moldovenesc.

Balanța de plăți a Moldovei rămâne sensibilă la diferite șocuri și schimbări în conjunctura externă, deoarece este o țară preponderent agricolă, dependentă de Rusia și Ucraina în ceea ce privește piețele de export și importurile considerabile de petrol, gaze naturale și alte produse, ca îngrășăminte minerale și mașini. Această vulnerabilitate ar trebui să se reducă cu timpul, una din cauze fiind faptul, că prețurile la gaz natural și petrol sunt apropiate de nivelurile mondiale și în timp ce acestea pot oscila, perspectiva unui șoc similar cu cel de

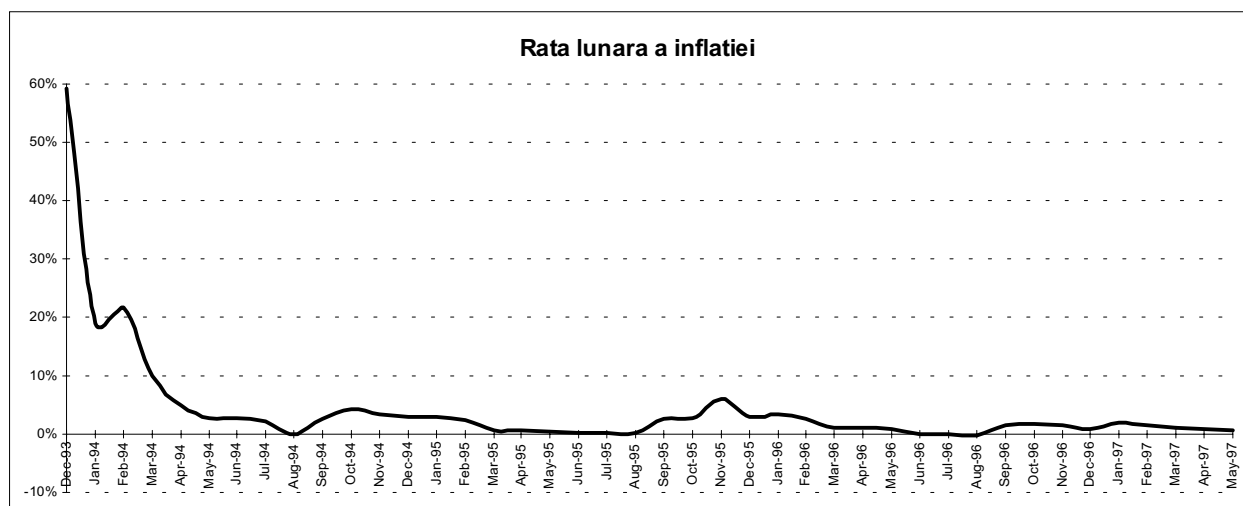
la începutul anilor 90 este puțin probabilă.

În diminuarea producției agricole ponderea principală i-a aparținut producției vegetale, care a scăzut cu 17%. Producția animală a scăzut cu 4%. Conform datelor Departamentului de Stat pentru Statistică în 1996 producția agricolă a constituit doar 57% față de nivelul anului 1990.

Criteriile pentru evaluarea performanței

Trei factori pot fi considerați vitali pentru determinarea bunăstării macroeconomice a societății:

- creșterea economică;
- stabilitatea prețurilor (inflația joasă);
- protecția socială adecvată, în primul rând șomajul scăzut.

Principalul succes al politicii macroeconomice rezidă în stabilitatea prețurilor, asigurată printr-o politică monetară riguroasă. Totuși pe lângă declinul la nivel macroeconomic, s-a produs o deteriorare substanțială a protecției sociale din momentul proclamării independenței. Rata coșului minim de consum asigurat de salariul mediu a scăzut de la 90% la începutul 1992 la 40% în 1996. Șomajul a crescut de la practic zero până la aproximativ, după estimările statistice, 11% din forța de muncă. Situația actuală din economie poate fi caracterizată ca o continuare a **depresiei**.

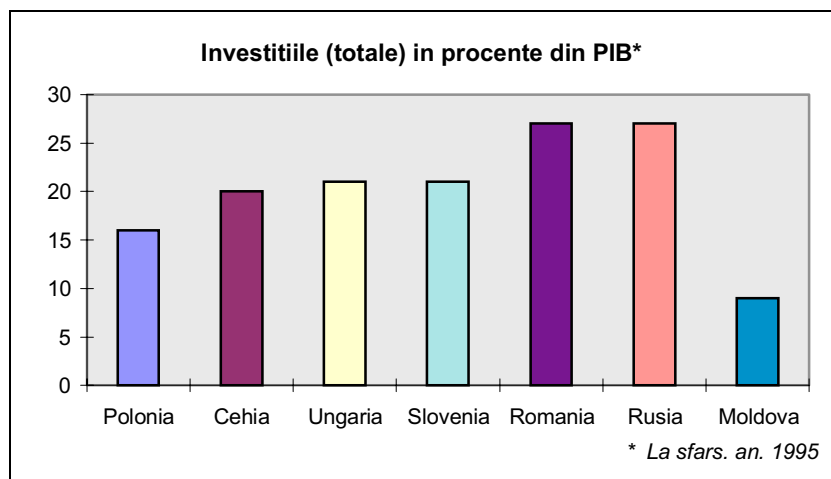
În scăderea PIB cu 8% în 1996, declinul investițiilor cu 15% și deteriorarea balanței de plăți cu aproximativ 8% – au fost cruciale. În același timp s-au majorat atât consumul total cât și cheltuielile guvernamentale. Cu toate cele expuse mai sus, interpretarea datelor statistice cere o precauție deosebită din cauza lacunelor în colectarea datelor, cât și părții importante a sectoarelor nedocumentate și a statutului nedefinit al Transnistriei.

3. Evoluția priorităților

Politica de creditare, investițiile și economiile

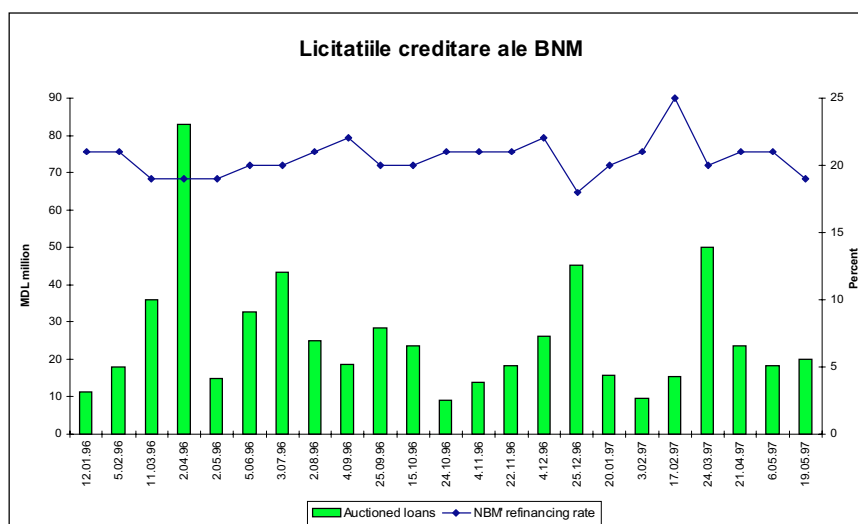
O creștere economică necesită dezvoltarea continuă a mijloacelor de producție, inclusiv a fondurilor fixe, capital uman și folosirea eficientă a acestora. Deși accesul la piața capitalului străin poate reduce necesitatea de a “economisi mult” pe plan intern, istoria modernă a diferitor țări care au înregistrat o creștere “miraculoasă” arată că ratele înalte ale investițiilor au fost de regulă legate de ratele înalte ale economiilor interne în țara respectivă. În acest context, politica de investiții ca una din pârgurile creșterii economice este legată strâns de încurajarea economiilor interne și ar trebui să preocupe factorii supremi de decizie din Moldova.

Ar trebui de menționat, că economiile naționale au căzut drastic ca rezultat al reducerii PIB-ului și majorării porțiunilor din PIB alocate pentru consum și cheltuielile guvernamentale.

Ratele de dobândă au rămas relativ înalte în 1996. Rata de refinanțare a Băncii Naționale s-a menținut la nivelul de 20 la suta anual, ceea ce este reflectat în diagrama de mai jos:

Totuși ratele de dobândă aplicate de băncile comerciale au fost considerabil mai mari, fiindcă au inclus riscul comercial înalt. În sumă ratele reale înalte ale dobânzii au cauzat o descreștere a nivelului general al investițiilor.

Investițiile străine au crescut din 1992-93 în termeni absoluți, însă cota lor continuă să rămână relativ mică. Majoritatea investițiilor directe străine au fost în agricultură, în special în producția de vinuri. Însă în comparație cu alte economii în tranziție, inclusiv cele din CSI, datele statistice privind participarea capitalului străin în Moldova sunt îmbucurătoare, deși rămân în urma ratelor înregistrate de țările Europei de Est în tranziție și Țările Baltice.

Bugetul, politica fiscală

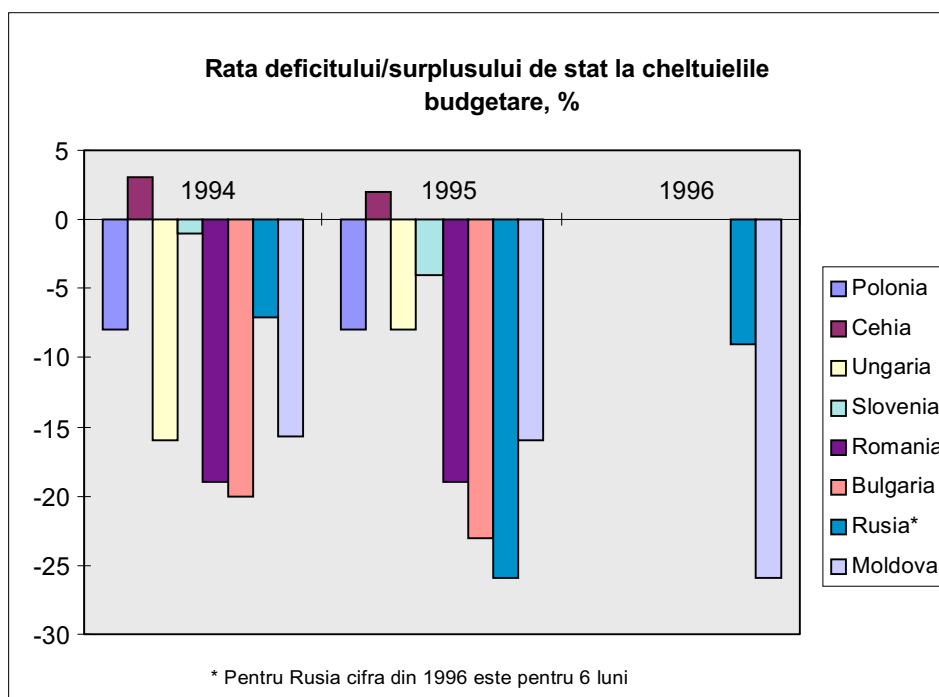
După o consolidare a bugetului de la un deficit de 8,6% din PIB în 1993 la mai puțin de 5% în 1995, în anul 1996 bugetul s-a deteriorat brusc acumulând un deficit de 10% raportat la PIB. Situația fiscală a fost agravată de restanțele de plăți la buget acumulate (circa 600 milioane de lei), cauzate preponderent de problemele în colectarea veniturilor la buget. E de menționat faptul, că cifra raportată depășește deficitul real existent cel puțin din două considerente: cifra PIB-ului este subestimată (și nu include Transnistria), și din cauza metodologiei actuale de calcul folosite de Ministerul de Finanțe. Banca Mondială și FMI estimează deficitul la 7,2% de la PIB (fără Transnistria).

Salariile, șomajul și veniturile reale ale populației

Salariul lunar mediu nominal a crescut până la 186 de lei în 1996 (cca. 40 dolari SUA), în timp ce suma restanțelor salariale la 1 ianuarie 1997 a crescut până la 360 milioane lei.

Anii	1992	1993	1994	1995	1996
Salariul, lei	3.5	312	108.4	143	186

Din 1991 numărul angajaților în sfera impozabilă a scăzut cu aproximativ 400-450 de mii persoane. Deși datele oficiale raportează șomajul la 1,8 procente din forța de muncă în 1996, această cifră nu ia în considerație șomajul latent. Estimările privind șomajul actual îl raportează la cel puțin 11% din forța de muncă. Costul forței de muncă a crescut în general și în special în sfera serviciilor ca rezultat al aprecierii reale a leului, fenomen înregistrat în toate țările de est în tranziție.

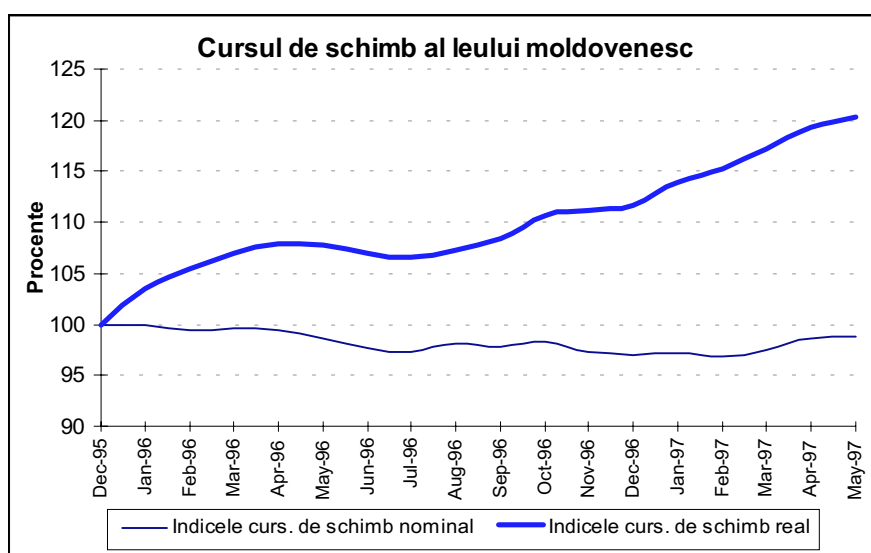

Politica monetară

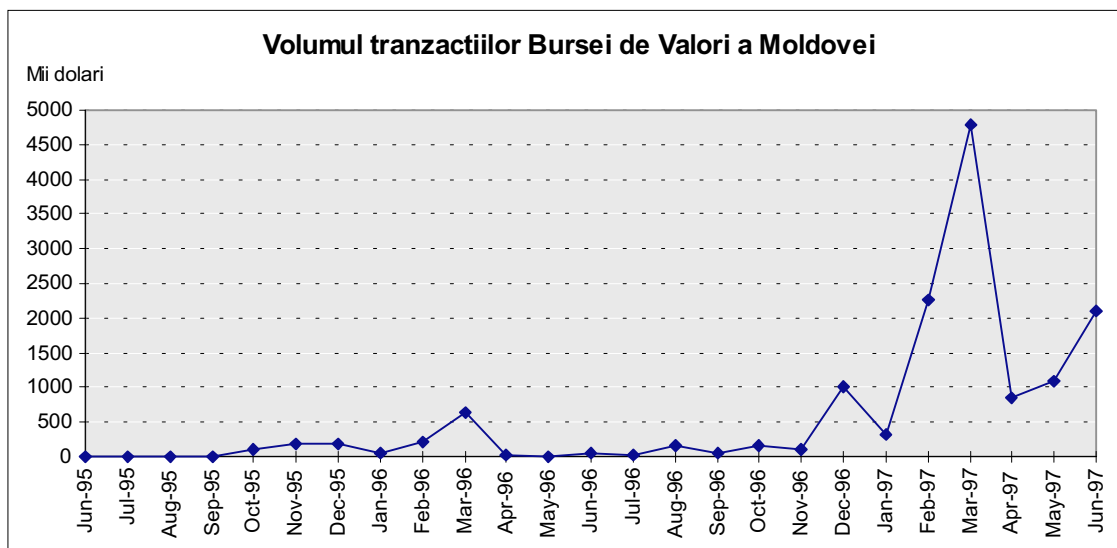
De la introducerea monedei naționale în noiembrie 1993, Moldova a adoptat o politică monetară austeră. La sfârșitul anului 1996 inflația în republică a atins cifra de 15,1 la sută, comparativ cu 23,8 la sută în 1995. Rata medie lunară a inflației a fost de 1,2 la sută în 1996, pe când în 1995 ea a fost de 1,8 la sută.

Rezervele internaționale ale Băncii Naționale a Moldovei au crescut în 1996 cu 22% și au alcătuit la 1 ianuarie 1997 313,7 milioane dolari SUA. În 1996 cursul nominal valutar al leului moldovenesc față de dolarul SUA a înregistrat o descreștere cu 2,6 la sută. În timp ce cursul real, calculat în baza indicelui prețurilor de consum a crescut cu 12,1 la sută, indicând o apreciere a leului moldovenesc.

Cel mai important succes al politicii monetar-creditară promovate de BNM în 1996 a fost creșterea masei monetare în 1996 cu 12,8 la sută în raport cu creșterea de 65 la sută din 1995. În această perioadă ratele dobânzilor la HVS vândute pe piața primară au avut o tendință de micșorare. De exemplu: rata dobânzii la Bonurile de Trezorerie de 91 zile a scăzut de la 44,57% la 9 ianuarie 1996 până la 26,06% la 24 decembrie 1996; Bonurile de Trezorerie de 28 zile – de la 40,32% la 21 martie 1996 până la 25,25% la 24 decembrie 1996.

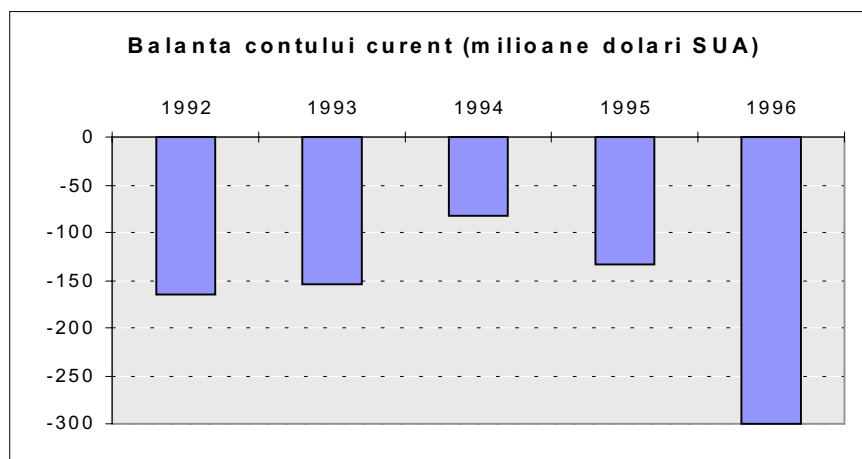

Bursa de valori a Moldovei a fost înființată în iunie 1995. În prezent sunt 118 de companii mari (cu peste 300 de acționari) înregistrate conform legislației în vigoare la Bursă. Din ele 16 sunt cotate pe piață. În prezent portofoliul hârtiilor de valori al Moldovei calculat ca capitalizarea nominală a pieței a depășit 5 miliarde de lei. Mai mult de 90 la sută din acest număr îl constituie hârtiile de valori ale companiilor private, restul – hârtiile de valori emise de stat sau de bănci. În diagrama de mai jos este arătat volumul tranzacțiilor la Bursă. Cifra medie a tranzacțiilor în 1997 este de cca. 1 milion USD, exceptând picul din luna martie, când a fost efectuată o tranzacție de cca. 3 milioane dolari, astfel majorând cifra totală pe lună.

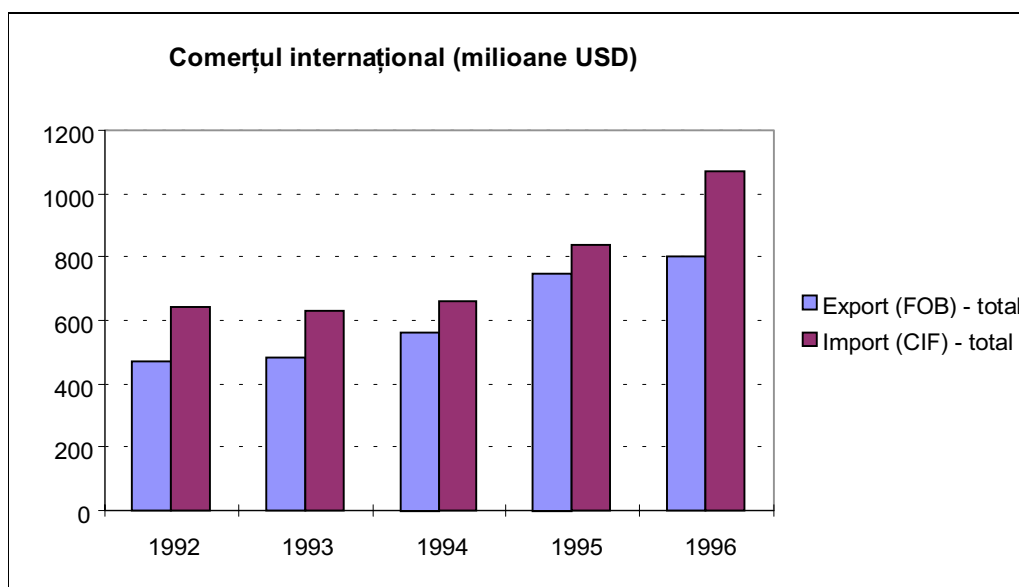
Balanța de plăți

Moldova are economie considerabil deschisă, cu exporturi ce alcătuiesc 50% din PIB. Fiind o țară agrară, exportul Moldovei se bazează pe mărfuri agricole, produse alimentare și băuturi (vinuri, sucuri naturale de fructe, fructe și legume conservate, tutun). Dinamica exportului depinde de vecinii săi – Ucraina și Rusia – vizând importurile de energie, produse chimice și multe mărfuri industriale. În perioada de până la reforme cca. 95% din exporturi au fost îndreptate spre diverse regiuni ale fostei URSS. Ruperea acestor legături economice și declinul

economic din fostele republici sovietice, au produs o reducere a cererii pentru exporturile Moldovei și a cotei absorbite de statele CSI, care către 1996 au reprezentat doar 68% din total. Această situație, însoțită și de prețurile de import crescânde au dus la un deficit al balanței de plăți de aproximativ 20% din PIB. Suplimentar la eforturile deja întreprinse cu scopul de a dezvolta piețe noi în Uniunea Europeană și statele Europei Centrale și de Est, pentru a stabiliza balanța comercială va fi nevoie de o diversificare economică.

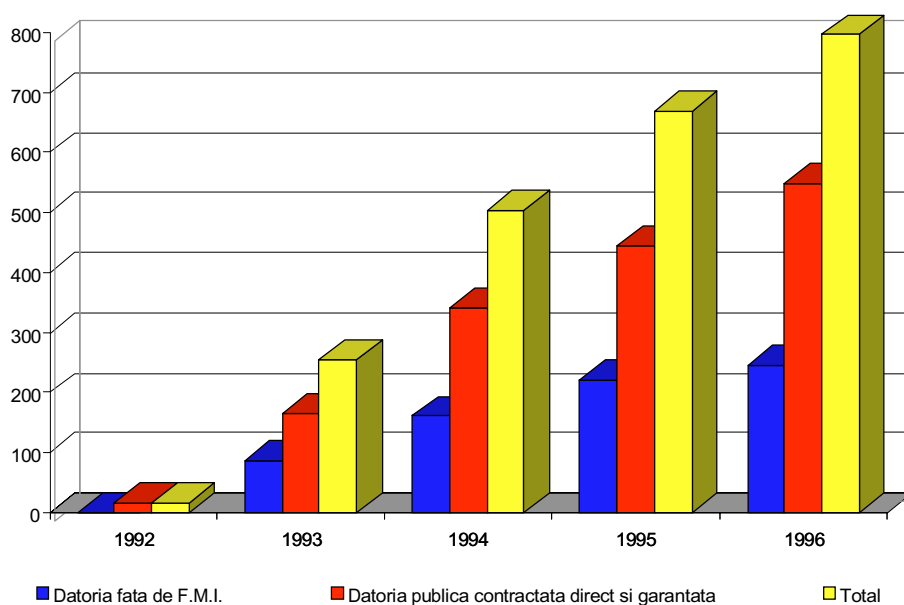
În 1996 deficitul comercial al Moldovei a crescut, după datele preliminare, până la circa 254 milioane dolari SUA (USD). Exporturile au atins cifra de 801 milioane de dolari SUA (o creștere de 8,5% în comparație cu anul precedent), pe când importurile au marcat o creștere spectaculoasă până la 1056 milioane de dolari SUA (cu circa 30,4% în comparație cu anul precedent).

Datoria externă

Unul din riscurile inerente ale procesului de tranziție este acumularea datoriei externe. Deși nu este excesivă conform standardelor internaționale, povara datoriei externe crește rapid. O parte considerabilă a datoriei externe o constituie creditele FMI și a Băncii Mondiale. Această tendință va persista în viitorul apropiat.

Datoria Externa (dupa datele BNM) (milioane USD)

4. Sistemul bancar

Aspecte generale și cadrul legislativ

Situația din sistemul bancar comercial al Moldovei a evoluat în condițiile tranziției dinspre sistemul administrativ de comandă spre economia de piață. Pe parcursul acestei tranziții s-au deteriorat finanțele publice și a crescut deficitul bugetar, s-a dezechilibrat comerțul exterior și a fost acumulată o datorie externă considerabilă. Un pericol mare ar fi putut reprezenta un colaps pe plan macroeconomic însoțit de o inflație galopantă, însă datorită politicii monetare dure promovate de BNM și sprijinite de FMI de la introducerea monedei naționale, Moldova a reușit să evite o asemenea criză, ceea ce, de rând cu alți factori pozitivi despre care va fi vorba mai jos, a permis sistemului bancar să evolueze rapid pe calea stabilizării și consolidării.

În anul 1991 Parlamentul Moldovei a aprobat legile “Cu privire la Banca Națională (de Stat) a Moldovei” și “Cu privire la bănci și activitate bancară”, care au pus baza actualului sistem bancar al țării. În iulie 1995 Parlamentul a adoptat noile legi bancare “Cu privire la Banca Națională a Moldovei” și “Legea Instituțiilor financiare”, elaborate de către BNM în conformitate cu standardele mondiale la recomandarea și cu concursul activ al experților Departamentului Juridic al FMI. Aceste legi includ elemente noi și moderne îndreptate spre consolidarea rolului BNM în formarea și implementarea politicii monetare și valutare și conțin suportul legal pentru un sistem bancar sigur și durabil.

Ca și în majoritatea țărilor din Occident, sistemul bancar al Moldovei este de 2 niveluri:

➤ Pe primul se situează Banca Națională a Moldovei (BNM), care este banca centrală a statului și organul unic de emisie monetară. BNM determină politica monetară, creditară, valutară și supraveghează activitatea băncilor comerciale. Legea din 1991 prevedea că BNM este subordonată numai Parlamentului, exercitându-și funcțiile în mod independent de organele executive. Noua lege “Cu privire la Banca Națională a Moldovei” aprobată în 1995 deplasează accentele spre o banca centrală mai independentă, stipulând că Banca Națională este o persoană juridică publică autonomă și responsabilă față de Parlament. Acest fapt are o importanță crucială, deoarece elimină tentarea Guvernului de a finanța cheltuielile publice prin metoda inflaționistă, destabilizând economia;

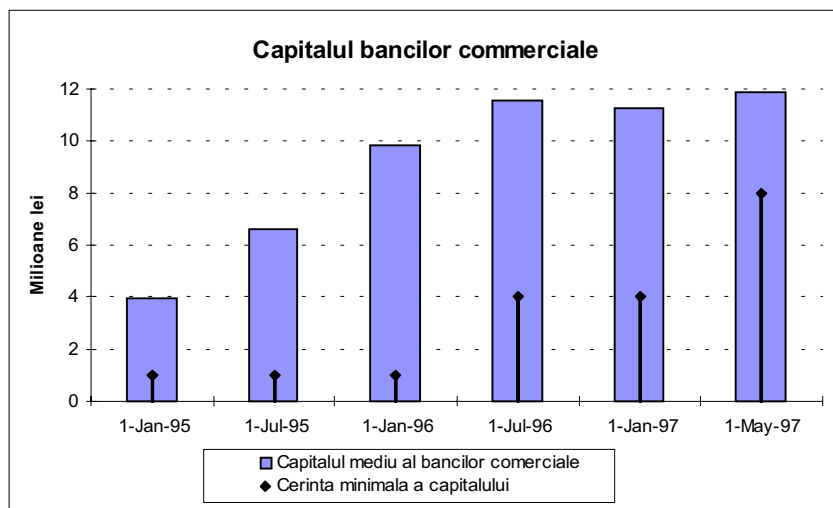
➤ Nivelul al doilea este reprezentat de 23 bănci comerciale, care realizează nemijlocit deservirea creditară și de decontare a agenților economici și populației. Funcția de bază a băncilor comerciale este de intermediere financiară, adică de deservire a mișcării fluxului resurselor creditare între sectoarele economiei reale. Este evident, că fără un sistem bancar competitiv și puternic, orientat spre interesele agenților economici, nu poate fi vorba de o revigorare serioasă a economiei reale. În procesul elaborării actelor normative vizând activitatea băncilor comerciale, o mare importanță revine reducerii riscului, majorării siguranței și asigurarea stabilității în sistemul bancar. Aceste măsuri joacă un rol decisiv în câștigarea încrederii populației în bănci ca instituții depozitante, în așa fel, încât fondurile disponibile să fie mobilizate, iar funcția băncilor ca intermediari financiari să crească.

Structura sectorului

Trebuie de accentuat, că anterior au fost întreprinși pași importanți în vederea formării unui sistem bancar orientat spre piață. Sistemul bancar a fost decentralizat și demonopolizat. Decenii întregi statul concentra în mâinile sale fondul de creditare și ținea sub control repartizarea resurselor financiare. Și în final monopolul statului în operațiunile bancare a fost lichidat prin dispariția monopolurilor fostelor bănci centrale sau a celor de stat specializate, cum a fost de exemplu Vneșekonombank-ul cu filialele sale care controla operațiunile în valută străină.

Numărul băncilor comerciale din Moldova a crescut în perioada 1991-1997, însă relativ moderat. La sfârșitul anului 1991 operau 15 bănci comerciale, numărul cărora spre sfârșitul anului 1993 a ajuns la 22. Din acea perioadă și până în prezent această cifră a variat nesemnificativ. La 1 iunie 1997 din cele 23 bănci comerciale existente, 5 au fost formate în urma reorganizării fostelor bănci specializate de stat, iar 18 bănci, adică 78%, sunt bănci noi.

Începând cu 1 ianuarie 1997 BNM a majorat pentru băncile nou create capitalul minim necesar primirii licenței de tip A de la 4 până la 8 milioane lei moldovenești (în 1995 condiția era de 1 milion lei). Băncile existente sunt obligate să satisfacă cerința respectivă de la 1 ianuarie 1998.

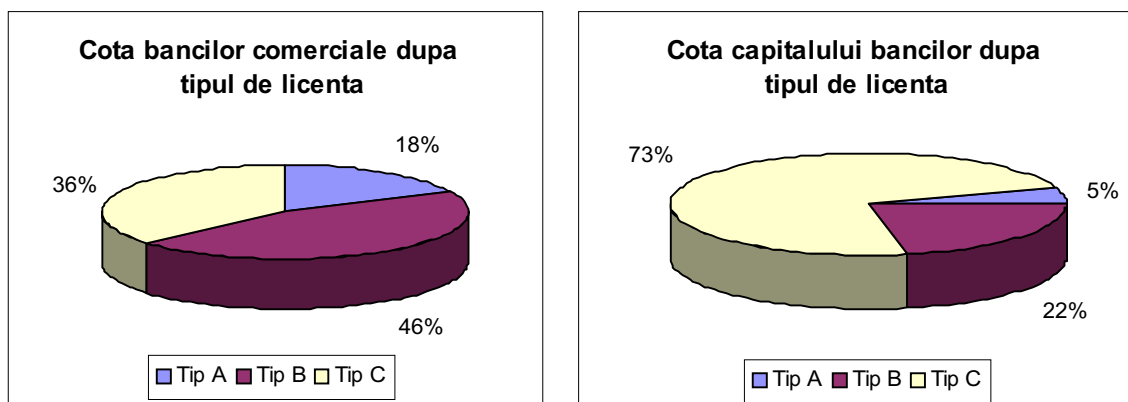
Există 3 tipuri licențe de bază acordate de către BNM băncilor comerciale, în conformitate cu cerințele privind capitalul normativ total al băncilor. Aceste licențe permit efectuarea diferitor tipuri de operațiuni.

În conformitate cu “Legea Instituțiilor financiare” pentru a primi licență de tip B, o bancă are nevoie de un capital normativ total dublu față de cuantumul minim, iar pentru a primi licența de tip C – capital triplu față de cuantumul minim.

Actualmente:

- 5 bănci posedă licență de tip A, care le permite efectuarea operațiunilor bancare de bază, plus operațiuni valutare pe piața internă;
- 10 bănci posedă licență de tip B, care pe lângă operațiunile menționate în punctul precedent pot efectua operațiuni bancare internaționale;

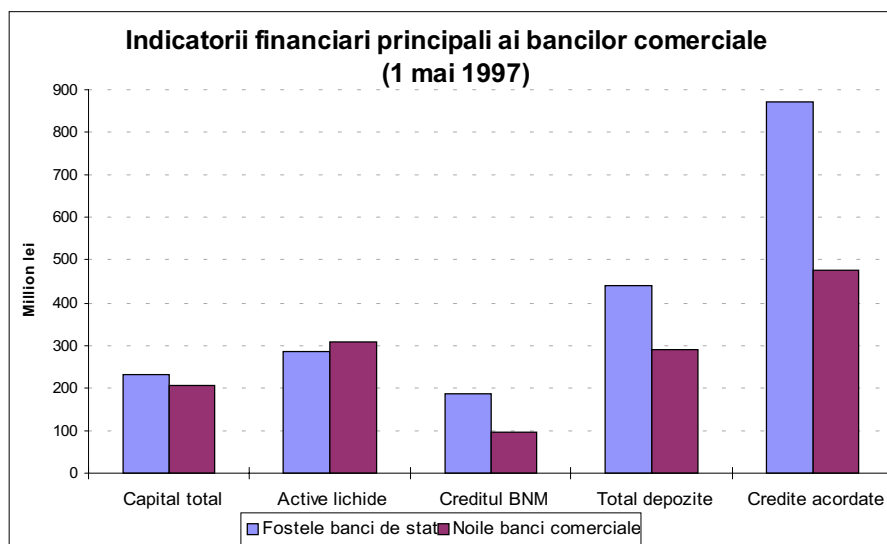
- 8 bănci posedă licență de tip C, care pe lângă operațiunile menționate în punctul precedent pot efectua toate tipurile de operațiuni bancare internaționale, inclusiv dealing în valută străină și angajarea în activități de investiții.

NOTA: este prezentata situatia de la 1 mai 1997

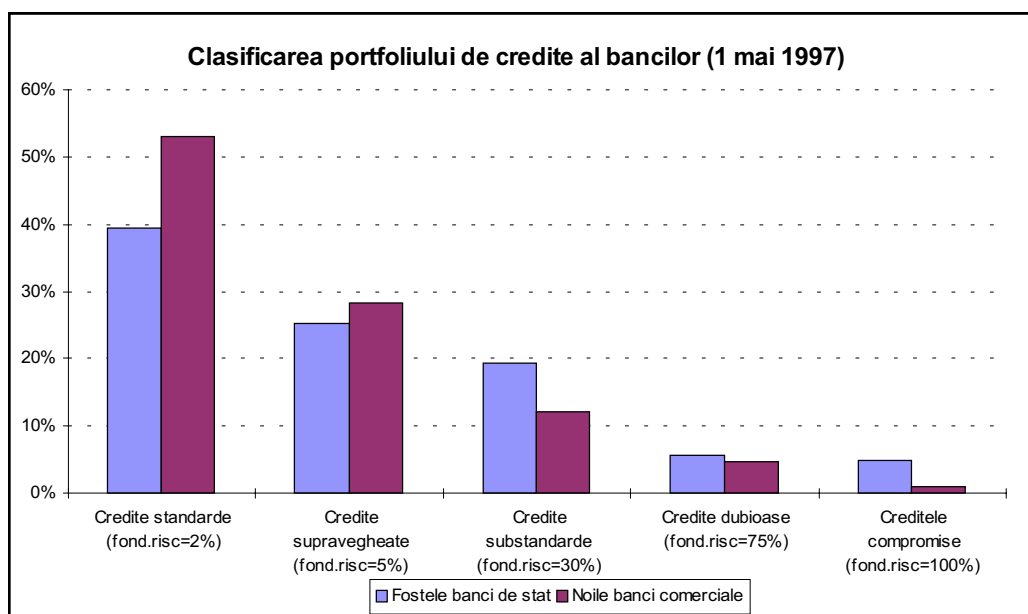
Performanța operațională

În diagrama de mai jos sunt expuși indicatorii financiari de bază ai activității băncilor comerciale din Moldova:

Se observă, că capitalul celor 5 foste bănci de stat este cu 13% mai mare în raport cu celelalte bănci, depunerile atrase de la agenții economici și de la populație – cu 52%, activele lichide cu 8% mai mici, iar volumul creditelor primite de la BNM este cu 84% ori mai mare. Volumul creditelor acordate este de cca. 2 ori mai mare.

Aceste 5 bănci acoperă, pe de o parte, un segment foarte important al pieței vizând depunerile și creditelor acordate. Pe de altă parte, însă trebuie de menționat, că poziția financiară a acestora este mai grea, comparativ cu noile bănci comerciale, din cauza portofoliului existent al creditelor nonperformante acordate anterior întreprinderilor. După cum se observă din diagrama de mai jos, cota creditelor ce necesită fonduri de risc mari este mult mai înaltă la fostele bănci specializate de stat. În particular, cota creditelor compromise este de 5,5 ori mai mare decât la celelalte bănci.

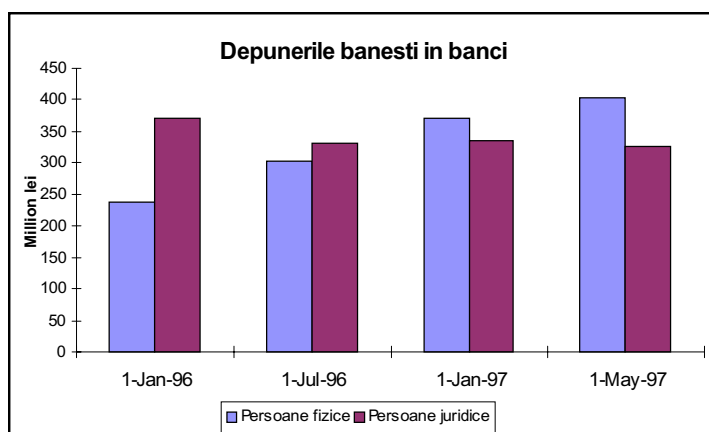
Situația globală a portofoliului de credite (credite bune sunt considerate cele standard și supravegheate, iar în cele nonperformante au fost incluse cele substandarde, dubioase și cele compromise), este departe de a fi favorabilă pentru fostele bănci specializate de stat, la care cota creditelor nonperformante (31%) este cu 70% mai mare ca la celelalte bănci (respectiv 18%).

Pentru comparație: în anul 1992 în Cehia, Ungaria, Polonia, cota medie a creditelor nonperformante din volumul total al creditelor acordate constituia 20-25%.

Capitalul normativ total pe sistemul bancar la 1 mai 1997 a constituit 434 milioane lei, ceea ce aproximativ este egal cu cifra respectivă de la 1 ianuarie 1997 (care însă excluzând capitalul negativ al "Întreprinzăbăncii" de la acel moment, constituia 455,4 milioane lei) și este de 1,7 ori mai mare decât la 1 ianuarie 1996.

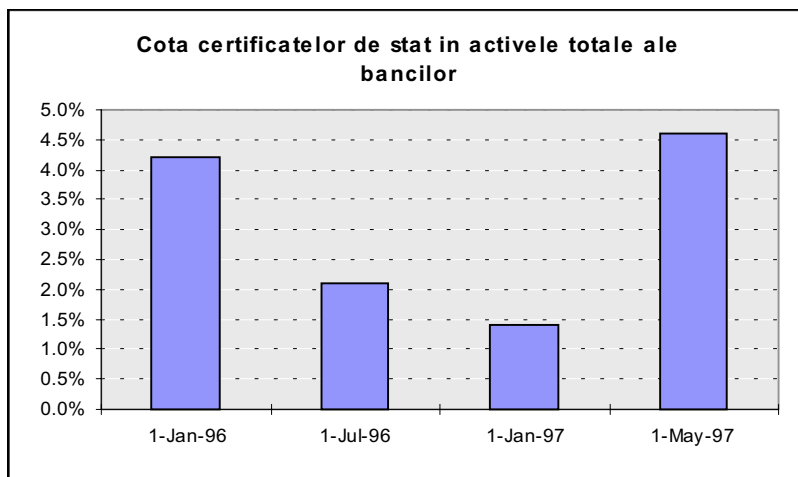
Suma totală a investițiilor creditare a băncilor la 1 mai curent a fost de 1345 milioane lei și nu a variat mult față de valoarea de 1352,1 milioane de la 1 ianuarie 1997. Cota datoriilor expirate a constituit respectiv 10,7% și 8,4%.

În ultimii ani (1996-1997) a crescut încrederea populației în sistemul bancar, aceasta manifestându-se prin majorarea continuă a depozitelor persoanelor fizice în băncile comerciale. Astfel, la data de 1 ianuarie 1997 suma mijloacelor aflate pe depozite în bănci a crescut cu 56 la sută în comparație cu aceeași perioadă a anului trecut, iar la 1 mai curent depunerile s-au majorat cu 9% comparativ cu 1 ianuarie 1997. Cele mai mari depuneri au fost făcute în băncile cu capital normativ total peste 12 milioane lei.

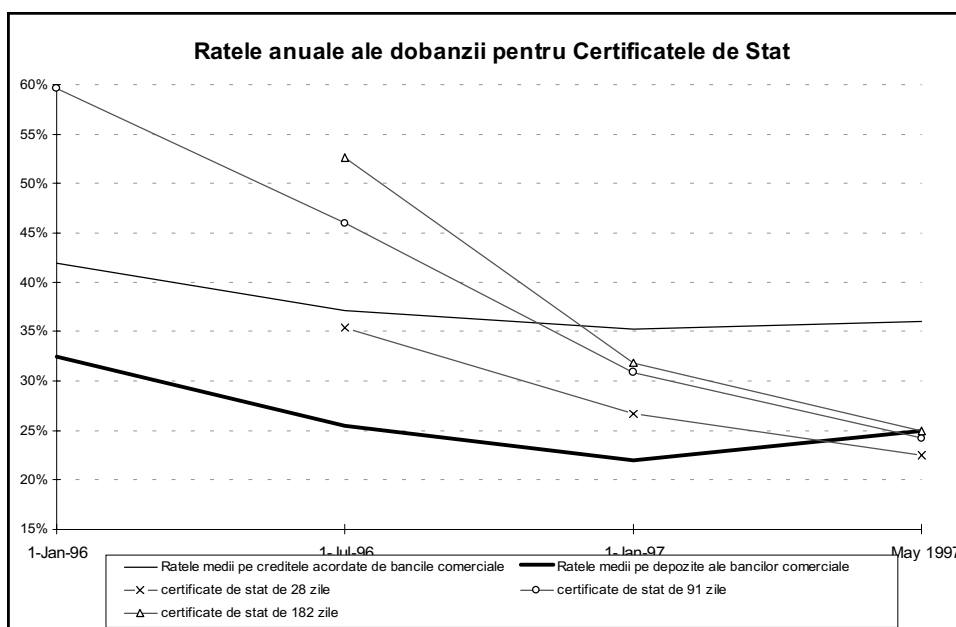

În anul 1997 băncile comerciale au investit masiv în certificatele de stat, mizând pe riscul mic al acestui tip de operațiuni. La data de 1 mai 1997 băncile au investit în certificatele de stat 150 milioane lei, sau 4,6% din suma totală a activelor.

Concluzia este următoarea: băncile comerciale sunt în căutarea unor opțiuni ușoare pentru a genera profituri cu zero riscuri, folosind în acest fel depozitele clienților săi în esență pentru finanțarea deficitului bugetar al statului, în loc de a efectua estimări corecte ale riscului, adică de a se antrena în activități bancare mai tradiționale și a credita sectorul productiv. Și acest fapt nu poate să nu ne îngrijoreze, fiindcă întreprinderile Moldovei, mari și mici, suferă de o penurie acută de resurse financiare, care afectează dezvoltarea lor.

Totuși, luând în considerație ultimele evoluții, din diagrama de mai jos reiese, că volumul cumpărărilor de certificate de stat de către bănci se va reduce cu certitudine în luna iunie curent, fapt datorat reducerii continue a ratelor dobânzii. În mai 1997 ele deja au atins rata medie pe depozite. În consecință băncile vor trebui să-și concentreze eforturile asupra altor tipuri de activități, așa ca creditarea mai activă a agenților economici.

Costul creditelor și direcționarea lor

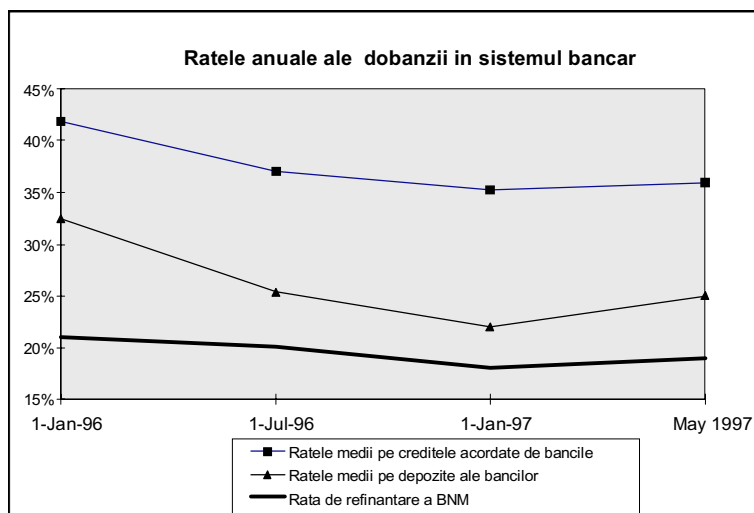
Ratele medii ale dobânzii pe sistemul bancar au înregistrat pe parcursul anului 1996 o scădere continuă:

- pe depozite – de la 32,5% la 22,0% anual;
- la creditele acordate – de la 41,9% la 35,3% anual.

În aceeași perioadă rata de refinanțare a Băncii Naționale s-a menținut stabilă în jurul valorii de 20% anual. În 1997 ratele dobânzii s-au menținut stabile.

Modificarea ratelor de dobândă în 1996 arată, că a avut loc o lărgire a marjei dintre ratele pe depozite și pe credite. Marja medie a crescut de la 9,4% la 13,3% de la 1 ianuarie 1996 până la 1 ianuarie 1997. Aceasta

denotă lipsa unei concurențe reale între bănci și nu reprezintă o evoluție pozitivă pentru clienții ce iau credite, existenți și potențiali, și care deja plătesc rate *reale* foarte înalte ale dobânzii pe credite. Totuși pe parcursul anului 1997 marja a avut o tendință de reducere (la 1 mai 1997 ea alcătuia deja 11%).

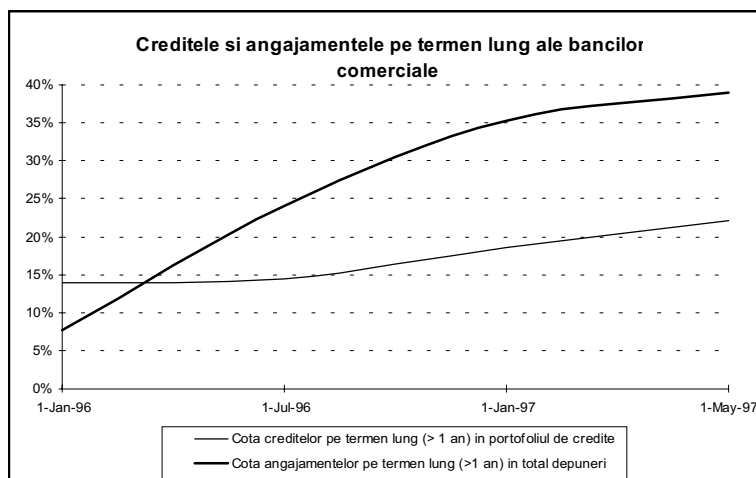

Unele bănci au încercat să-și majoreze profiturile acordând împrumuturi cu un grad mare de risc, respectiv majorând marja între ratele de dobândă și cele pe credite. Ca rezultat, creditele proaste au limitat împrumuturile către întreprinderile noi viabile și această alocare incorectă a capitalului a majorat costul creditelor.

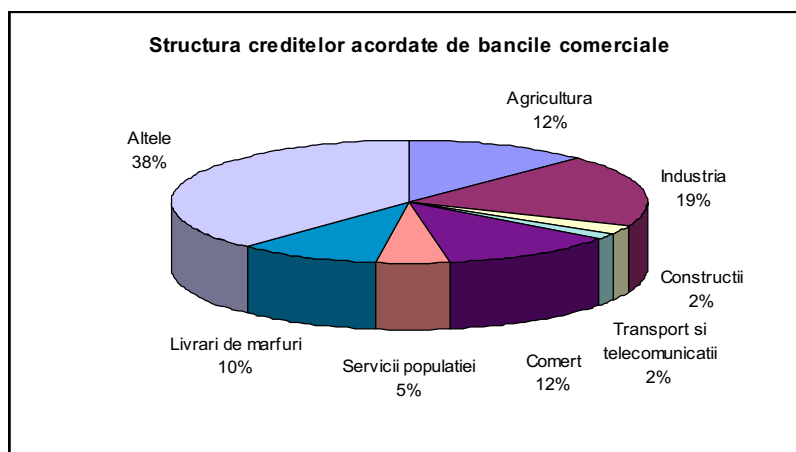
O altă problemă rezidă în ponderea mică a investițiilor creditare pe termen lung în portofoliul băncilor. Se știe, că una din funcțiile de bază ale băncilor este utilizarea eficientă a resurselor de creditare. În acest context trebuie de atras atenția, că scopul de bază al băncilor este evident maximizarea profitului, însă băncile trebuie să fie prudente. Dat fiind riscurile mari (instabilitatea economică și imperfecțiunea mecanismelor de gaj), băncile comerciale refuză să investească în economia națională pe termen lung (ceea ce ar asigura de facto o creștere economică).

Pe de altă parte, trebuie de menționat, că cca. 60% din depunerile în bănci sunt de scurtă durată.

Respectiv portofoliile de credite ale băncilor sunt și ele preponderent de scurtă durată (cca. 75%). Și aici nu trebuie să blamăm băncile comerciale, fiindcă de fapt aceasta este reacția lor la situația economică curentă din țară. O tendință pozitivă, însă, este creșterea continuă a cotei creditelor pe termen lung în volumul total al investițiilor creditare ale băncilor, care la 1 mai 1997 alcătuia 22%.

În afară de costul real excesiv de înalt al creditelor suportat de toate sectoarele economiei Moldovei, agricultura se confruntă cu problema nivelului scăzut de creditare. Aceasta se datorează parțial imperfecțiunilor reformei agrare, faptului, că cadrul de proprietate asupra pământului nu a fost clar definit. În consecință, deoarece pământul nu poate fi utilizat de țărani în calitate de gaj, accesul lor la creditul comercial este considerabil limitat. De asemenea, o serie de asociații și gospodării țărănești au moștenit de la fostele kolhozuri și sovhozuri datorii considerabile acumulate, care iarăși le limitează posibilitățile de a obține noi credite.

Un rol important în ameliorarea situației de creditare a business-ului mic și agriculturii l-au jucat liniile de credit ale Băncii Mondiale și Băncii Europene de Reconstrucție și Dezvoltare administrate prin băncile comerciale ale Moldovei. Pentru ameliorarea în continuare a situației ar putea fi create instituții specializate de creditare și investiții – bănci de investiții, țărănești, sau de dezvoltare în capitalul cărora cu o cotă importantă ar participa instituțiile financiare internaționale (BM, BERD) și fondurile private de investiții. Aceste bănci ar putea acorda un suport întreprinderilor sau gospodăriilor agricole, care din cauza riscului mare nu pot obține credite de la sectorul bancar convențional.

Ameliorarea eficienței și prezența pe plan mondial

În mai 1996 sistemul bancar a trecut la decontările prin poșta electronică, prin intermediul căreia se efectuează majoritatea tranzacțiilor. Simultan cu alte avantaje operaționale importante pentru bănci și clienții lor, aceasta a permis BNM să efectueze mai eficient monitorizarea lichidității băncilor și a situației lor financiare. Unsprezece bănci comerciale au devenit membri și s-au conectat la sistemul internațional de decontări SWIFT. Băncile își diversifică activitatea pe plan internațional – formează grupuri de dealing în valută străină pe piața internațională. Un rol foarte important în acest context revine asigurării informaționale: unsprezece bănci comerciale s-au abonat la serviciul REUTERS, inclusiv o bancă a fost conectată la REUTERS Dealing.

O serie de bănci deservește cecuri de călătorie și cartele de plastic. Unele bănci au emis cartele VISA. În luna mai 1997 Victoriabank a devenit membru al “VISA International” și prin centrul său de procesare sunt deservite astăzi toate cartelele VISA din Moldova.

Performanța atinsă în eficiența și siguranța operațiunilor bancare comerciale efectuate de băncile din Moldova le-a permis să câștige încrederea băncilor străine, care le-au acordat linii de credit în valută. Băncile comerciale din Moldova au conturi corespondente deschise într-o serie de bănci bine cunoscute în lumea întreagă.

Totuși, băncile noastre încă nu sunt considerate de către experții internaționali ca suficient de puternice și de încredere. De exemplu, în Top 100 bănci din Europa centrală, publicat în ediția din aprilie 1997 a revistei "The Banker" (ce apare sub egida Financial Times Magazines, la Londra), sunt prezente 4 bănci din Țările Baltice, 3 bănci din Ucraina, 6 bănci românești, 11 – din Slovenia, și nici o banca din Moldova.

Un alt aspect specific al situației din sistemul bancar rezidă în lipsa succursalelor băncilor străine cu renume mondial și aceasta este un semnal îngrijorător, care se înscrie în tendința generală remarcată în întreaga economie națională – volumul extrem de mic al investițiilor străine. Acest fapt denotă nedorința bancherilor occidentali de a-și investi capitalurile în Moldova. Și aceasta are loc în condițiile când cursul de schimb al monedei naționale este stabil, rata inflației – joasă, rata de refinanțare a BNM – pozitivă în termeni reali, legislația bancară – la nivelul standardelor mondiale etc. Prin urmare, există factori importanți care îi țin pe potențialii investitori departe de hotarele țării noastre: Moldova este o țară mică, cu o piață de capital mică și cu o un sector subdezvoltat al economiei reale. De aceea băncile străine nu văd oportunități semnificative de investiții de capital.

Problemele de bază ale sistemului

Desigur, caracterizând situația din sistemul bancar al Moldovei trebuie de remarcat, că sunt multe problemele care rămân a fi soluționate, dacă dorim să atingem scopurile trasate. De la crearea sa sistemul bancar s-a confruntat și încă se confruntă cu o serie de probleme, printre care sunt:

- insuficiența de cadre calificate, versate în domeniile legate de operațiunile bancare moderne și efectuarea lor la standarde mondiale;
- lipsa de experiență a bancherilor autohtoni;
- înzestrarea tehnico-materială slabă;
- telecomunicațiile proaste.

Trebuie de menționat în acest context, că majoritatea băncilor depun eforturi susținute în vederea depășirii acestor momente: se practică recalificarea colaboratorilor în cadrul seminarelor locale și peste hotare, se alocă mijloacele necesare pentru achiziționarea calculatoarelor și utilajului bancar modern etc. Totuși la momentul actual cel mai mare deficit pe care îl înfruntă sistemul bancar este lipsa personalului calificat. Cele mai afectate sunt domeniile acordării creditelor și reglementării problemelor de rambursare a datoriei pe credite.

Băncile trebuie să fie abile de a evidenția cele mai bune posibilități pentru investiții, adică să posede informația și tehnologia de minimizare a riscului, să cunoască cele mai convenabile sfere de injectare a capitalului.

Dacă s-ar conveni la o apreciere critică și imparțială a activității bancare, atunci concluzia ar fi următoarea: există 2 seturi de probleme care afectează sistemul financiar-bancar din Moldova. Pe de o parte, e problema disponibilității și costului creditelor, parțial cauzată de dezvoltarea insuficientă și concurența limitată în sectorul bancar comercial, care continuă să mențină costul real al creditului la un nivel foarte înalt. Se remarcă, de asemenea faptul, că creditele sunt canalizate insuficient spre anumite sectoare ale economiei, așa ca agricultura de exemplu, din cauza problemelor acumulate în perioada anterioară reformelor. În final, calitatea serviciilor oferite de bănci este mediocră după standardele mondiale, iar gama de servicii /operațiuni financiare este limitată (băncile acordă clienților până la 20 de servicii).

Cu totul alta este situația în Occident, unde serviciile bancare oferite au cuprins marea majoritate a populației. Numărul de instrumente financiare utilizate de băncile comerciale se ridică la 200. Băncile deservește cecuri, cărți de credit, automatele de eliberare a numerarului (ATM),

penetrează activ piețele externe – în condițiile unei concurențe acute. În timp ce în țările Occidentului numărul de oameni raportat la 1 sucursală oscilează între 1500-3000, la noi unei sucursale (bănci) îi revin 28000 persoane, ceea ce este vădit insuficient. La data de 1 mai 1997 numărul total de filiale și sucursale în Moldova era de 153, majoritatea revenind fostelor bănci specializate de stat Moldova-Agroindbank, Banca de Economii și Banca Socială.

În ansamblu situația în sistemul bancar se menține relativ stabilă, nefiind înregistrate crize majore similare celor din România, Rusia, Letonia și alte țări europene în tranziție. Totuși din punct de vedere financiar sistemul bancar nu poate fi considerat puternic, dat fiind lipsa de resurse, și acest fapt impune comportării băncilor pe piață un accent puternic spre prudențialitate, competență și responsabilitate în luarea deciziilor. În caz contrar, băncile riscă să dea faliment, așa cum s-a întâmplat deja cu 3 bănci comerciale din Moldova. Ca și în majoritatea cazurilor de falimentare înregistrate în țările industrializate, în țările în tranziție, inclusiv în Moldova, cauza de bază a acestui fenomen rezidă în calitatea proastă a managementului băncilor, inclusiv manifestările de fraude și abuz în interese personale, soldate cu o concentrare nejustificată a riscurilor în anumite ramuri sau anumitor agenți economici, conducerea permîțând creditarea clienților nesolvabili.

Succesele reglementării

În realitate situația în sistemul bancar ar putut fi mult mai proastă dacă țara nu ar fi beneficiat de roadele politicii monetare dure (de stabilizare monetară) promovate de BNM. În acest context trebuie de amintit și adoptarea rapidă a legilor bancare respective în 1991 și 1995. În afară de aceasta, din 1992 BNM a stabilit reglementări prudențiale pentru toate băncile, care au fost revăzute în martie 1995 și care prevăd pentru sistemul bancar al Moldovei standarde compatibile cu cele pentru suficiența capitalului din Acordul de la Basel. Printre ele cele mai importante sunt:

- stabilirea plafoanelor minime pentru mărimea capitalului normativ total corelat cu activele ponderate la risc (suficiența capitalului): de la 1 ianuarie 1996 – 4%, de la 1.01.97 – 6% etc. până la 12% în anul 2000;
- clasificarea portofoliului de credite a băncilor comerciale și rezervarea mijloacelor în fondul de risc, care servește pentru recuperarea pierderilor eventuale în cazul nerambursării creditelor;
- monitorizarea creditelor “mari”, adică a creditelor mai mari ca 10% din capitalul total;
- monitorizarea zilnică a lichidității din sistemul bancar, mizându-se în final pe clauza BNM ca creditor în ultimă instanță;
- limitarea creditelor persoanelor afiliate băncilor, cât și a creditelor acordate unui singur client.

Începând cu 1 ianuarie 1997 băncile au fost obligate să formeze 100% din fondul de risc calculat (condiția precedentă a fost de 75% de la 1 iulie 1996).

Fondul de risc al băncilor în procente față de volumul		
<i>Portofoliul de credite</i>	<i>Anterior</i>	<i>Actualmente</i>
Credite standarde	0	2%
Credite supravegheate	2%	5%
Credite substandarde	5%	30%
Credite dubioase	30%	75%
Credite compromise	100%	100%

Însă dat fiind, că de la 1 aprilie 1997 BNM a stabilit o procedură mai dură de calculare a fondului de risc (vezi tabela), care corespunde standardelor contabile internaționale, băncile comerciale vor trebui să formeze pe etape fondul de risc integral până la 1 ianuarie 1998.

Pe baza indicatorilor de mai sus a fost introdus sistemul de rating al băncilor CAMEL, care se folosește pentru estimarea stării financiare a băncii după rezultatele controlului pe teren. O serie de bănci au trecut auditing-ul extern, efectuat de companii bine cunoscute pe plan mondial: Price Waterhouse, Coopers & Lybrand, KPMG, Deloitte & Touche. În anul 1995 BNM a implementat noul sistem contabil, bazat pe standardele internaționale, iar până la 30 septembrie 1997 băncile comerciale vor trece la noua contabilitate și noul plan de conturi.

Băncile comerciale din Moldova nu acordă credite de consum populației, adică credite pentru procurarea mărfurilor. Până acum în planul de conturi nici nu exista articolul vizând creditele de consum, însă în noul plan de conturi, ce va fi introdus până în toamna anului 1997, articolul respectiv este inclus.

În final trebuie de subliniat, că contabilitatea adecvată și auditing-ul reprezintă infrastructura informațională necesară funcționării bune a piețelor financiare, în momentul în care activele reale pot fi evaluate corect. Problema constă, însă, că în majoritatea țărilor cu economia în tranziție această infrastructură, cu părere de rău, este subdezvoltată.

5. Dezvoltarea sectorială

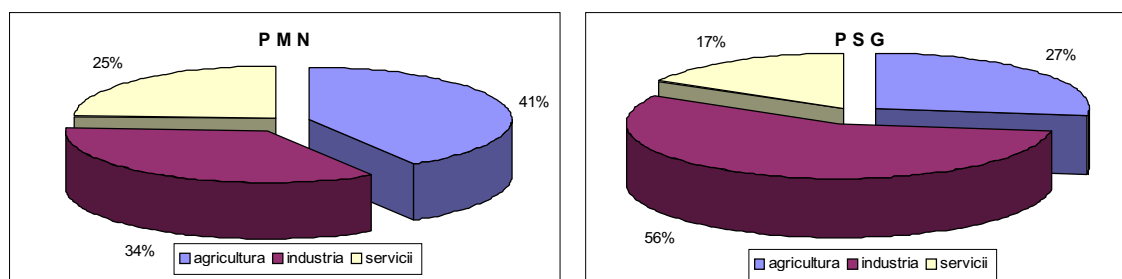
Situația generală

După 1990 economia Moldovei, ca și a altor republici din fosta URSS, a fost lovită de o criză legată de dezintegrarea țării și de tranziția de la sistemul administrativ planificat la cel de piață. De la sistemul economic vechi Moldova a preluat un șir de neajunsuri:

- localizarea neproporțională a forțelor productive pe teritoriul republicii, prezența regiunilor problematice (de plan social-economic);
- imperfecțiunea structurii ramificate a economiei – dezvoltarea total greșită a complexului agro-industrial orientat în special spre piața de est, cota înaltă a întreprinderilor industriale ce lucrează în special pentru complexul militar-industrial, sfera de servicii înapoiată;
- întreprinderile sunt echipate cu utilaj și tehnologii învechite și ieșite din uz;
- producția cu consum mare de materie și energie;
- mărimea neoptimală, din punct de vedere al economiei de piață, a întreprinderilor, orientate în special spre lansarea producției omogene;
- capacitatea scăzută de concurență a producției, fabricate în republică, în ce privește calitatea și prețul;
- presiunea mare a tehnologiei asupra mediului înconjurător.

Structura economiei Moldovei în perioada de până la reformă a fost determinată de participarea ei în diviziunea unională a muncii. Date fiind condițiile naturale și climatice unice, solurile fertile și tradițiile stabilite, ele au asigurat specializarea republicii în fabricarea producției agro-industriale. La crearea produsului material net (PMN), complexul agrar-industrial de ținea mai mult de 60%, iar în volumul produsului social global (PSG) – 50-55%.

Structura PSG și PMN după ramificarea economiei din 1990 este arătată în desenele de mai jos:

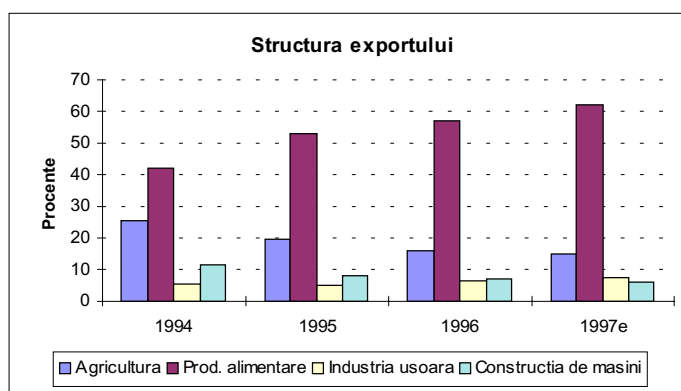
Începând din 1990, în timpul crizei, potențialul economic al Moldovei a scăzut considerabil, în industrie – cu 60%, în agricultură – cu 43%. Odată cu aceasta, împreună cu transformările instituționale și cu schimbările în structura proprietății întreprinderilor, are loc adaptarea lor la sistemul de piață, capacitatea de concurență a producției crește în baza introducerii noilor tehnologii.

Cota agriculturii în structura PIB se reduce nesemnificativ, în special datorită sporirii cotei serviciilor și a anumitei stabilizări a cotei industriei. Cota înaltă menținută a agriculturii reduce stabilitatea dezvoltării economice a republicii. Pentru sporirea stabilității, dezvoltarea în perspectivă va fi determinată de expansiunea ulterioară a sferei de servicii și, odată cu concentrarea capitalului, de amplificarea sectorului industrial.

Gradul înalt de deschidere a economiei (exportul constituie aproximativ 50% din PIB) determină locul Moldovei în diviziunea internațională a muncii. Fiind în componența URSS, 95% din producția exportată Moldova o trimitea altor republici ale Uniunii. Datorită liberalizării comerțului exterior în aceste regiuni, producătorii moldoveni s-au confruntat cu o competiție rigidă pe piețele tradiționale, bunurile lor au început să avanseze spre noile piețe din vest. Astfel, în 1996 exportul către țările CSI a scăzut până la 68%. În primul trimestru al anului 1997 volumul total de export către țările Uniunii Europene a atins 11,2%, iar către țările Europei Centrale și de est – 11,1%. Au fost stabilite relații economice în valută cu mai mult de 90 de țări.

În perioada anilor 1994-1996 (din primul an de circulare a valutei naționale – leul), volumul comerțului exterior al Moldovei a sporit de la 1225 milioane dolari SUA până la 1880 milioane dolari SUA, adică cu 53%. În același timp, deficitul balanței comerciale a sporit de 2,5 ori în 1996 în comparație cu anul trecut și include 35% din volumul de export. Aceasta a avut o influență nefavorabilă asupra balanței de plăți a republicii.

Cu privire la schimbările structurale ale exporturilor din ultimii trei ani, este necesar să menționăm, că s-a constatat o îmbunătățire pozitivă în această perioadă, dar încă insuficientă pentru dezvoltarea eficientă a economiei.

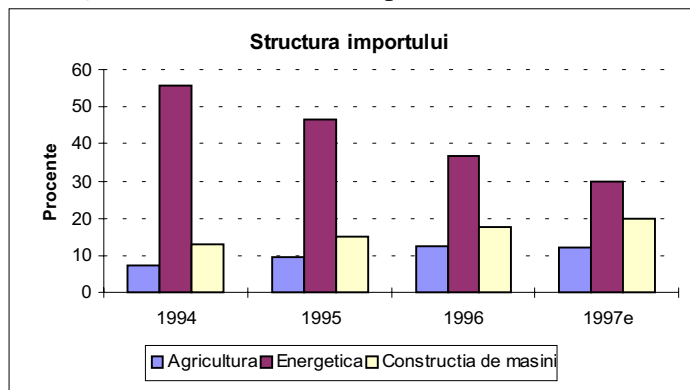

Cota producției agricole în volumul total de export a scăzut de la 25,4% până la 16%, în timp ce cota producției a crescut de la 42% până la 57,2%. Întreprinderile industriei ușoare au reușit să sporească cota producției doar în

1996, care a atins 6,7%. Așa precum s-a așteptat, întreprinderile constructoare de mașini își slăbeau pozițiile pe piețele externe, cota lor a descrescut de la 11,5% la 7%.

Schimbările structurale ale importului în ultimii trei ani au exprimat o tendință pozitivă. Este nevoie să menționăm sporirea cotei producției constructoare de mașini în volumul total de export – de la 12,8% la 17,8%. De asemenea, ar trebui de pus accentul pe descreșterea cotei produselor energetice de la 55,6% la 36,8%. Din punctul nostru de vedere, în scopul de a îmbunătăți cu adevărat economia, cota industriei construcției de mașini ar trebui să crească până la 30-35%, iar cota produselor energetice trebuie redusă până la 20-25%

Ponderea producției agrare și alimentare în volumul total al importurilor a sporit de la 7,5% până la 12,4%. Totuși, anumite articole importate ca alcoolul, produsele lactate, ca laptele și carnea, de calitate foarte proastă, nu întotdeauna reprezintă produse de primă necesitate din perspectiva socială.

Tendința Moldovei de a se integra în Comunitatea Internațională a fost schițată deosebit de clar.

Referitor la operațiile de export, pentru producătorii din republică au fost înlăturate practic toate restricțiile (inclusiv licențierea, cotele impuse și prețurile indicative, existente până nu demult). Conform Legii “Cu privire la bugetul pentru anul 1997” plățile pentru importul unor anumite feluri de producție considerate drept suma taxelor vamale de import și accizelor pentru producția importată, s-au dovedit a fi nejustificat de înalte din punctul de vedere al cerințelor Organizației Mondiale de Comerț (OMC).

Moldova depune eforturi pentru a extinde geografia relațiilor externe și cooperarea cu diferite organizații comerciale și uniuni. Activitatea comercială externă a republicii cu țările din CSI și România este reglată de regimul de comerț liber. În scopul extinderii ulterioare a legăturilor comerciale cu țările europene Moldova se pregătește să intre în OMC.

Industria agrară și cea alimentară

Moldova este o țară cu o cotă înaltă a populației sătești (mai mult de 50%), care, din cauza înapoierii producției industriale, este impusă să lucreze în sectorul agrar al economiei, în care sunt antrenate 46,1% din populația angajată a republicii. Rezolvarea problemelor legate de funcționarea eficientă a sectorului agrar, care ar trebui să se realizeze în rezultatul reformei agrare, ne va ajuta să ajungem la consolidarea societății și să reducem considerabil probabilitatea șocurilor sociale.

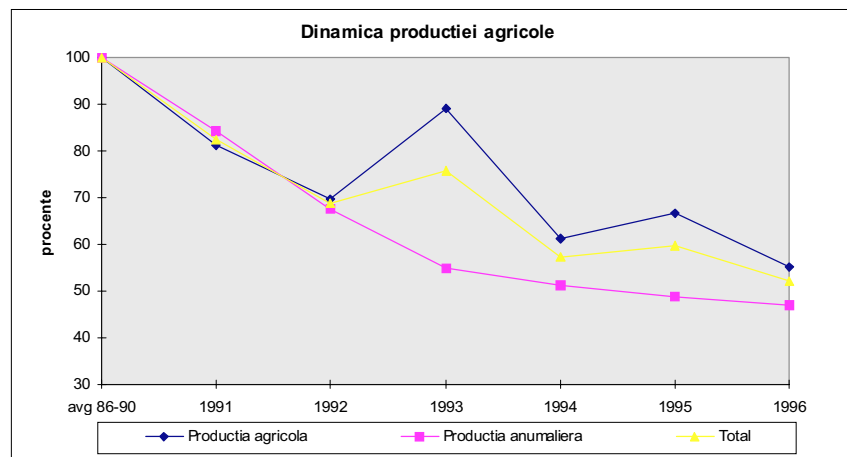
La momentul actual sectorul agrar se confruntă cu următoarele probleme:

- o mare parte a tehnicii agrare s-a învechit atât moral, cât și fizic, în ultimii 5 ani parcul de mașini practic nu s-a înnoit;
- costul resurselor creditare este mare (rata dobânzii pe credite este egală cu aproximativ 35%), ceea ce în condițiile vitezei mici de circulație a capitalului în sectoarele agrare face ca aceste resurse să fie practic inaccesibile pentru întreprinderile agrare;

- sistemul centralizat de furnizare a îngrășămintelor minerale, a mijloacelor chimice de protecție a plantelor, pieselor de schimb pentru tehnic ă, semințelor și materialelor lubrifiante și carburante a fost distrus, iar un alt sistem, bazat pe concurența de piață încă n-a fost creat;
- infrastructura realizării producției gata fabricate a avansat foarte puțin;
- practic nu există un sistem de asigurare a producției agrare.

În scopul de a rezolva aceste probleme, este înfăptuită reforma agrară, care transformă relațiile de producție în sectorul agrar, creează noi forme organizaționale de administrare. Astfel, dacă în 1990 în gospodăriile personale și în cele țărănești (fermiere) s-a realizat 18 % din producția agrară, în 1996 – 48%, inclusiv producția vegetală – corespunzător 13% și 39%, cât și producția animală – corespunzător 25 și 59%.

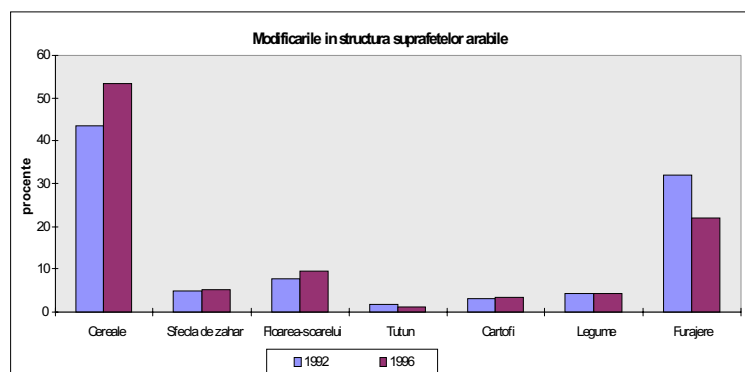
Încetineala cu care se realizează reforma afectează negativ sectorul agrar. În comparație cu datele medii din 1986-1990, volumul producției agrare a constituit 52%, inclusiv recoltele – 55,3% și șeptelul – 46,8%. Un șir de factori au condiționat aceasta. Pe de o parte, condițiile climaterice nefavorabile din ultimii ani, pe de altă parte – lipsa unor reforme funciare intensive, greșelile comise în privatizarea pământului și a proprietății, pierderea piețelor tradiționale de desfacere din Est, spiritul de concurență insuficient al produselor agrare ale Moldovei pe piețele din Vest, cerințele scăzute pentru produsele agrare pe piața locală.

În structura producției agrare (în prețuri curente) aproximativ 2/3 îi aparțin culturii plantelor și aproximativ 1/3 – creșterii animalelor.

Condițiile climaterice ale Moldovei sunt favorabile pentru producția vegetală. Țara beneficiază de soluri excepționale fertile și de o climă moderată, cu o vară lungă și caldă și cu o iarnă scurtă și rece. Cu toate acestea, ea are o cantitate relativ scăzută de precipitații. Durata medie de precipitații anuale variază de 380 mm la sud până la 560 mm în centru și la nordul țării. Mai există și variații anuale semnificative – 3 din 10 ani pot fi numiți ani de secetă. În plus, cultivarea intensivă a pământului în timpul a mai multor ani, împreună cu folosirea pe larg a chimicalelor au contribuit la scăderea substanțială a fertilității. Fertilitatea pământului în ultimii 20 de ani a scăzut cu aproximativ 25%. În special au fost afectate suprafețele cu o eroziune mare a solului. Suprafața de eroziune a constituit peste 650 mii de hectare. Aici scăderea fertilității solului variază între 40% și 60%.

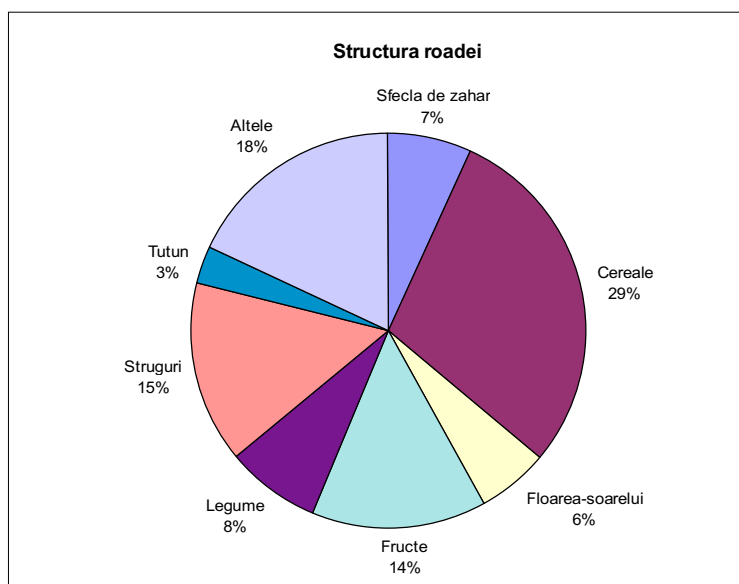
În ultimii ani, în conformitate cu modificarea structurii cererii, se schimbă structura terenurilor însămânțate.

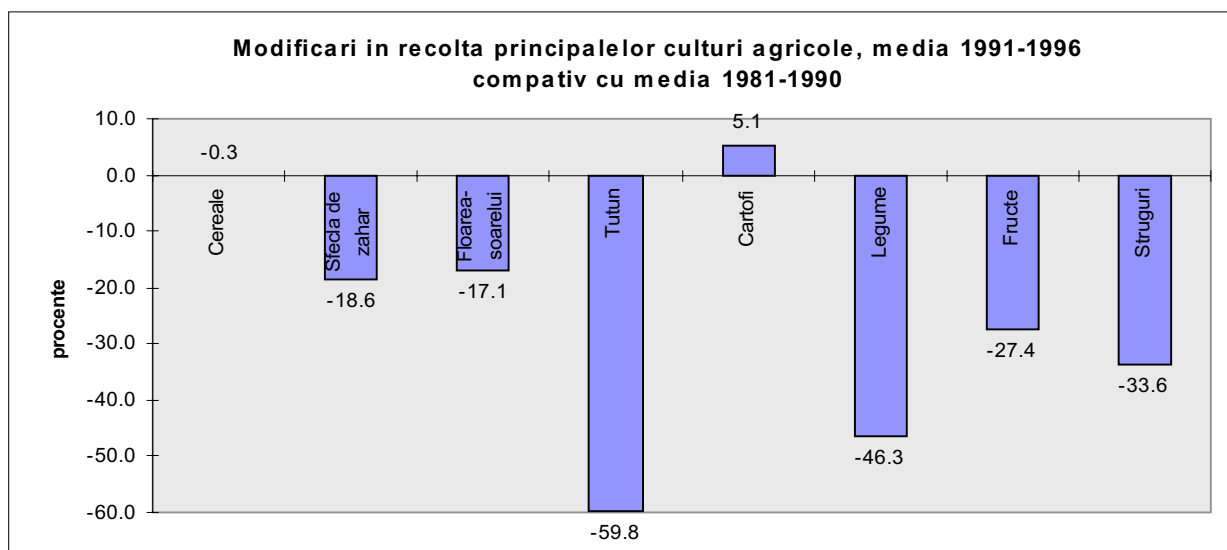
Precum se vede din desen, în comparație cu anul 1992 s-a constatat o mare sporire a suprafețelor însămânțate cu culturi cerealiere și o sporire nesemnificativă a suprafețelor de sfeclă de zahăr, floarea soarelui, cartofi. Suprafețele grădinilor și viilor practic nu s-au schimbat, deși suprafața plantațiilor multianuale s-a micșorat considerabil.

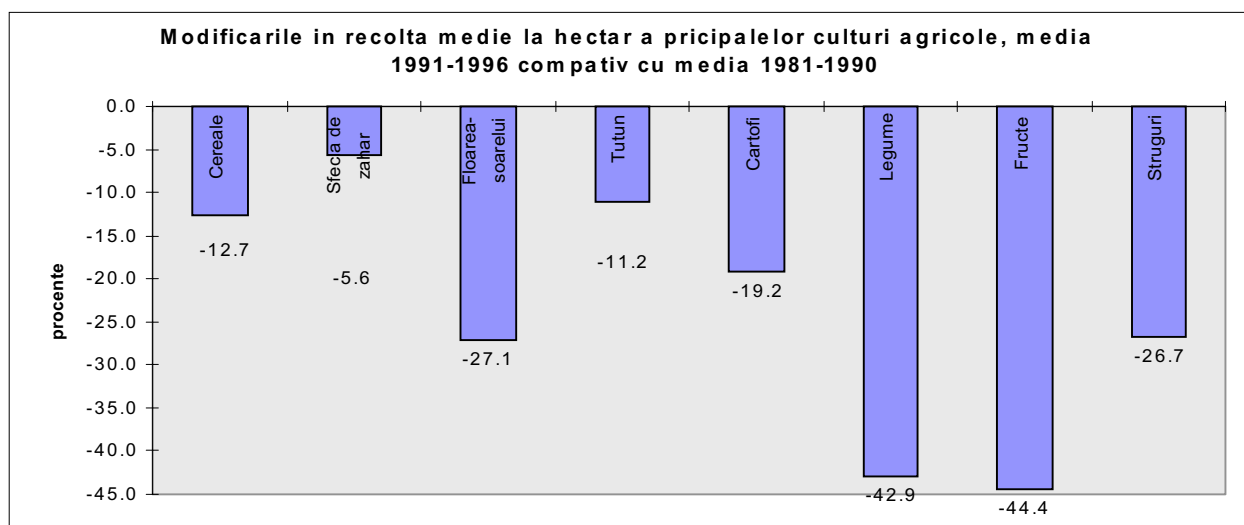
Întreprinderile agrare preferă să cultive cerealiere datorită simplității relative a cultivării și realizării producției finite, atât în piața locală, cât și pentru export. Reducerea suprafețelor de culturi furajere este cauzată de reducerea semnificativă a producției de creștere a animalelor. Cultivarea sfeclii de zahăr, a legumelor și a floare-soarelui depinde considerabil de necesitatea acestei producții pentru întreprinderile de prelucrare, iar tutunul – de cererea lui pe piața externă (necesitatea în tutun moldovenesc constituie doar 8-10 mii tone de tutun anual). Datorită reducerii volumelor de producere a tutunului, exportul lui a fost redus de la 90 mii de tone în 1981-1990 până la 17,8 mii tone în 1996.

Astăzi, în structura creșterii plantelor din Moldova, prevalează culturile cerealiere, fructele și strugurii (aproximativ 60% din producția vegetală). Extinderea culturilor cerealiere nu pare a fi rațională pentru Moldova, în pofida faptului că ea duce la extinderea exportului. Este mult mai eficient de a ne concentra atenția asupra producției fructelor, legumelor și strugurilor cu prelucrarea industrială ulterioară și exportul producției finite. În acest scop este necesar de a îmbunătăți esențial tehnologia și marketing-ul întreprinderilor de prelucrare.

Până în 1990 producția de tutun din Moldova a constituit 30% din producția totală de tutun din URSS, strugurii – 20%, fructele – 13%, legumele – 10%. În perioada anilor de tranziție scăderea producției agricole a avut loc în special din contul scăderii productivității. Dinamica acestor procese este arătată pe desene:

Producția ramurii de creștere a animalelor a întreprinderilor Moldovei a fost direcționată, într-o mare măsură, spre piața internă. Reducerea în producția ei este cauzată, pe de o parte, de scăderea bruscă a standardului de trai al populației și, pe de altă parte, de structurile organizatorice, ineficiente pentru piața Moldovei, în producerea cărnii și laptelui. În comparație cu anul 1990, producția de carne a fost redusă de la 366 mii tone până la 131 mii tone (cu 64%), lapte – de la 1511 mii tone până la 744 mii tone (cu 51%) și ouă – de la 1129 milioane bucăți până la 610 milioane bucăți (cu 46%). Perspectiva de dezvoltare a industriei animale se vede în introducerea noilor tehnologii pentru prelucrarea cărnii și laptelui, cât și lărgirea sistemului de marketing.

Dezvoltarea sectorului agrar al Moldovei este în directă legătură cu industria de prelucrare. Complexul agro-industrial al republicii este, în mod tradițional, divizat în 8 subcomplexe de bază: cerealier, animalier, al sfecele de zahăr, uleiurilor și grăsimilor, conservării legumelor, fabricării vinurilor din struguri, tutunului și uleiurilor eterice. Reușita lucrului întreprinderilor alimentare pe piața externă dictează direcțiile de extindere a sectorului agrar, căci piața internă, din cauza mărginirii sale, nu poate fi determinantă în acest proces (din toate subcomplexele, doar cel cerealier lucrează în special pentru piața internă).

O mare importanță pentru republică o are exportul producției complexului agro-industrial. Dinamica exportului diferitor tipuri a producției agro-industriale sunt arătate în tabelă:

	1994	1995	1996	1995/1994 procente	1996/1995 procente
Animale vii	2,9	33,0	10,7	1137,9	32,4
Carne și produse din carne	133,2	201,2	204,2	151,1	101,5
Lapte și produse lactate	49,0	69,7	50,6	142,2	72,6
Legume	27,9	27,0	17,3	96,8	64,1
Fructe și nuci	231,9	144,1	132,0	62,1	91,6
Cereale	124,9	113,9	87,7	91,2	77,0
Semințe oleaginoase	17,2	29,3	43,3	170,3	147,8
Grăsimi animaliere și uleiuri vegetale	45,5	49,5	14,6	108,8	29,5
Cârnați și conserve din carne	7,9	19,2	20,6	243,0	107,3
Zahăr	127,8	263,9	236,1	206,5	89,5
Conservele din fructe și legume:	201,1	382,7	387,6	190,3	101,3
- inclusiv sucuri	87,2	217,1	198,2	249,0	91,3
Băuturi alcoolice/Nealcoolice și oțet	406,2	783,3	1034,6	192,8	132,1
Produse de tutungerie	144,8	210,0	353,5	145,0	168,3
TOTAL	1520,3	2326,8	2592,8	153,0	111,4

Creșterea exportului producției agro-industriale cu 53% în 1995 este determinată în mare măsură de trecerea producătorilor locali la prețurile mondiale, în timp ce datele pentru 1996 determină mai obiectiv tendințele dezvoltării exportului.

În 1995, din cauza lucrului ineficient al combinatelor de carne, din republică au fost exportate animale vii și carne înăbușită în sumă de 234 milioane lei, în 1996 – întrucâtva mai puțin – 215 milioane lei. Totuși, o asemenea direcționare a exportului este dăunătoare pentru republică, este nevoie de a dezvolta activitatea de prelucrare și de a exporta producția finală. Exportul produselor prelucrate din carne (cârnați, conserve din carne etc.) în 1996 a alcătuit doar 20,6 milioane lei, însă se manifestă o tendință pozitivă de creștere a lui.

La produsele competitive ale complexului agrar-industrial, care vor determina, în viitorul apropiat, imaginea Moldovei pe piața externă, se pot referi: producția de vinuri și coniacuri, sucuri naturale, fructe și legume conservate, tutun și produse din tutun. În 1996, în comparație cu 1995, exportul vinurilor din struguri a crescut cu 35%, șampaniei – cu 83%, țigărilor – de 2 ori, exportul sucurilor naturale s-a redus puțin, însă reprezintă totuși un volum considerabil de 54 mii tone. Volumul mare al exportului producției viticole (12,7 milioane decaltri) este, fără doar și poate, un aspect negativ al exportului, activitatea întreprinderilor de producere a vinului ar trebui pe viitor direcționată spre sporirea volumului de prelucrare a vinului în republică și, deci, asupra extinderii producției gata fabricate.

După 1995, zece întreprinderi de producere a vinului au fost asigurate cu echipament modern (creditul BERD), construcția unei fabrici pentru producerea containerelor de sticlă după standardele internaționale se încheie, șapte fabrici de conservare sunt echipate cu linii moderne de producere și împachetare a sucurilor naturale și a producției de conserve.

Una din direcțiile de perspectivă reprezintă exportul semințelor de floare-soarelui, care crește continuu și în 1996 a alcătuit 43 milioane lei.

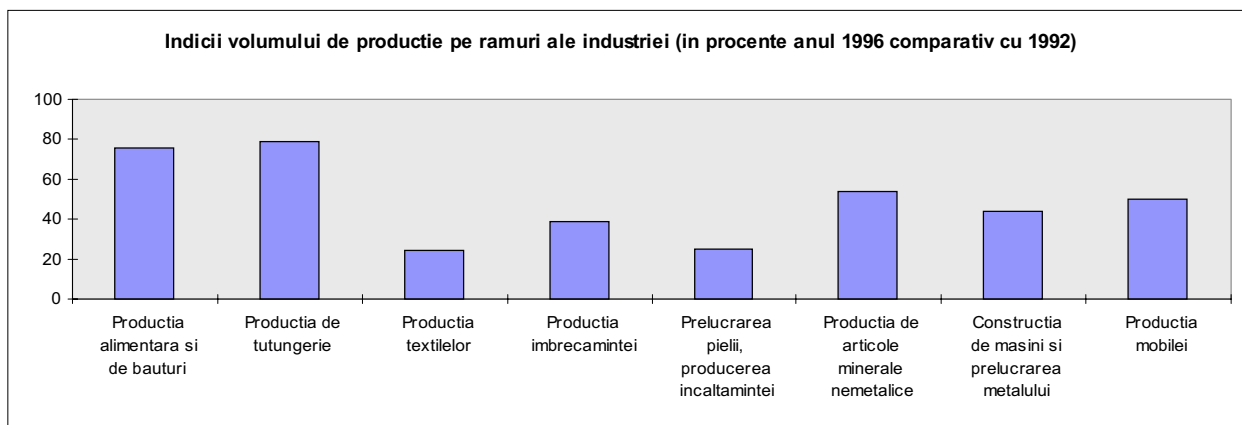
Exportul zahărului, produselor lactate și a uleiului vegetal se va produce în viitor, dar el nu va căpăta o dezvoltare ulterioară esențială. Pentru menținerea competitivității acestei producții, fabricile de zahăr și ulei sunt supuse reechipării. Desigur că exportul legumelor și fructelor se va petrece și în viitor, dar el nu va juca un rol semnificativ.

Întreprinderile complexului agro-industrial vor căpăta o dezvoltare accelerată doar odată cu accelerarea reformei agrare, în baza restructurării economiei și creării unor structuri de piață eficiente în agricultură.

Industria

Trecerea la economia de piață în prima jumătate a anului '90, prăbușirea legăturilor economice, pierderea piețelor externe de desfacere a producției, criza pieței interne a țării, redistribuirea proprietății au cauzat destabilizarea economiei ca un tot întreg și a activității întreprinderilor industriale în particular. S-a produs o bruscă scădere a volumelor de producție industrială, ceea ce se vede pe desen:

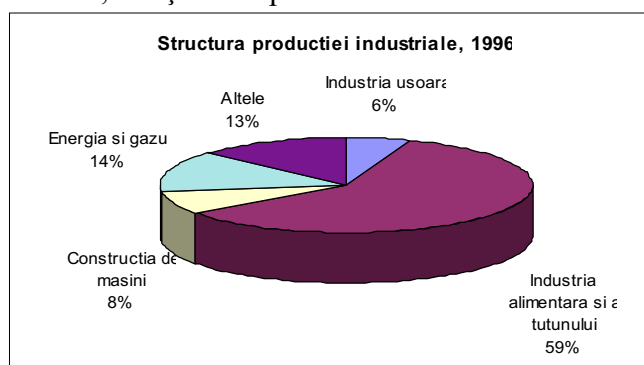

Cea mai mică scădere a producției a fost înregistrată la întreprinderile ce lucrează pe baza materiei prime locale (industria alimentară și cea a materialelor de construcție), iar cea mai mare – în industria ușoară și în ingineria mecanică. Cele mai principale motive interne ale scăderii producției sunt: aplicarea vechilor tehnologii, calitatea proastă a producției și lipsa experienței în activitatea de marketing.

Scăderea producției industriale n-a fost depășită din cauza amânării procesului de reformare a economiei. La începutul anului 1997 (6 ani după adoptarea legii Cu privire la privatizare) a fost realizată doar prima etapă a privatizării – privatizarea pe bonuri. Dar mai este știut faptul, că pe lângă meritele anumite ale acestei metode, ca, spre exemplu, realizarea rapidă și onestitatea socială, există și o serie de neajunsuri: nedeterminarea în drepturile de proprietate, nivelul scăzut al administrării comune, nu se deschide acces la capital și la forța de muncă calificată. Depășirea acestor neajunsuri și reînnoirea producției industriale vor fi realizate prin intermediul privatizării contra mijloace bănești.

În scopul de a spori eficiența producției, modificarea structurii ramurale a economiei majorității țărilor este realizată în direcția reducerii cotei agriculturii și sporirii cotei industriei și a sferei de servicii. Experiența arată că productivitatea muncii, fiind una din cele mai de bază surse ale creșterii producției și sporirii eficienței ei, este de 2-3 ori mai joasă în agricultură decât în industrie și de 1,5-2 ori mai joasă decât în ramurile sferei de servicii.

Industria este principalul sector al economiei, care asigură stabilitatea dezvoltării țării. În structura industriei Moldovei prevalează industria alimentară, totuși ea nu poate deveni stabilizatorul economiei, căci ea depinde direct de fluctuațiile producției din sectorul agrar. Majoritatea întreprinderilor de construcție a mașinilor au lucrat anterior în complexul militar-industrial al URSS. După dezmembrarea ei ele au pierdut piețele de desfacere a producției și acum mărimile lor mari și nivelul mare de cost practic nu le oferă șanse de supraviețuire. Cota construcției de mașini în volumul total de producție industrială a scăzut de la 14,8% în 1992 până la 8% în 1995, și a rămas doar fabricarea producției relativ simple.

În limitele programului privatizării pentru 1997-1998 pachetele de control de acțiuni ale întreprinderilor mari de construcție a mașinilor ar trebui vândute investitorilor strategici conform proiectelor individuale. Una din variantele posibile este restructurarea acestor întreprinderi și

divizarea lor într-un șir de unități mici de producere, adică ele nu trebuie privatizate ca un tot întreg.

Prima experiență este transformarea producătorului de frigider industriale “Mașfrigcomplex”, unde volumul producției a scăzut până la nivelul din 1989, numărul de lucrători fiind de 1100 oameni. După restructurare, pe teritoriul întreprinderii funcționau 25 de întreprinderi private cu un număr total de 213 lucrători.

Întreprinderile industriei ușoare ale Moldovei sunt echipate cu utilaj de calitate medie, dar în ultimii ani ele și-au pierdut piețele de desfacere a producției, iar insuficiența capitalului circulant le face dependente de furnizorii de materie primă (industria ușoară lucrează în special în baza materiei prime importate). Producția lor nu se supune concurenței în privința costului și a calității. Cota producției industriei ușoare în volumul total al producției industriale a scăzut de la 10,6% în 1992 la 6% în 1996.

Există anumite legi în dinamica schimbărilor structurale ale producției industriale, confirmate de practica omenerii. În țările cu o industrie dezvoltată, structurile ramurilor sunt caracterizate de o greutate specifică înaltă a ramurii construcției de mașini (în 1990 – 41,2%) și de o cotă mică a alimentației și industriei ușoare (18,7%), pentru țările în curs de dezvoltare acești parametri constituie corespunzător 21,1% și 35,7%. În țările în curs de dezvoltare motivul principal pentru care e imposibilă dezvoltarea accelerată a ramurilor tehnologice înalte este lipsa resurselor financiare, căci aceste ramuri au o mare intensitate a capitalului. De aceea resursele financiare limitate, acumulate de la început, sunt direcționate spre ramurile cu capital intensiv mai mic (alimentația, industria ușoară).

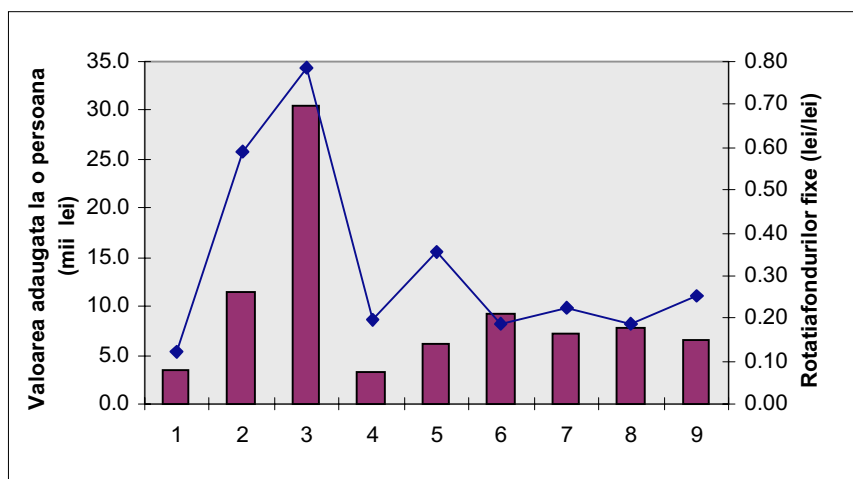
Moldova nu este o excepție, și de aceea, la prima etapă de reorganizare și revigorare a industriei, cea mai mare parte a resurselor financiare naționale va fi orientată spre ramurile alimentară și ușoară. Dar după concentrarea suficientă a capitalului în aceste ramuri, poate începe debitarea lui într-o ramură cu un capital intensiv mai mare – industria constructoare de mașini. Pentru concentrarea eficientă a capitalului și circulația lui liberă între ramuri, este extrem de important de a avea o piață dezvoltată de capital în republică. Unul din exemplele de concentrare a capitalului pe ramuri este crearea unui grup financiar și industrial în industria mobilei (14 întreprinderi de mobilă, banca comercială “Mobiasbancă”, o companie de asigurare, o companie de transport, de construcție și alte companii).

Așa cum criza în producere și schimbările structurale din industria Moldovei au constituit forma naturală a “adaptării negative” la realitățile economiei, în a doua jumătate a anului 90 a fost importantă aplicarea unei politici de stat orientate spre restructurarea industriei. “Concepția politicii industriale a Republicii Moldova pentru anii 1996- 2000” a fost aprobată de Guvern în octombrie 1996. În acest document sunt descrise proprietățile și direcțiile de dezvoltare a industriilor, cât și acțiunile Guvernului necesare pentru realizarea politicii industriale.

Situația financiară și economică a întreprinderilor industriale continuă a fi dificilă. Stocul de producție finită fabricată de întreprinderile mari și medii este încă foarte mare. În acest timp au apărut un șir de întreprinderi, care s-au adaptat pieței și lucrează profitabil, cât și altele, care și-au pierdut pozițiile ocupate. În industria de producere 36,1% din întreprinderi au încheiat anul 1996 cu pierderi.

Datorită ajutorului tehnic al UNIDO, a fost realizat proiectul asupra introducerii sistemului de conturi naționale (SCN), prima lui etapă constă în îmbunătățirea statisticii industriale în țară. Eficiența lucrului întreprinderilor din sectorul industrial este determinat de diferiți factori și

variază de la o ramură la alta. Unii parametri de bază ai dezvoltării întreprinderilor pe anul 1996 – i) crearea valorii adăugate (VA) pentru fiecare persoană în parte și ii) fabricarea producției în legătură cu costul activelor capitale fixate – pe diferite ramuri sunt prezentați în diagramă:

Legendă: 1 – construcția de mașini, articole de medicină și metaliere (numărul mediu de lucrători la o întreprindere – 494 oameni), 2 – fabricarea produselor alimentare și a băuturilor (344 oameni), 3 – fabricarea produselor din tutun (373 oameni), 4 – mărfurile textile și îmbrăcăminte (605 oameni), 5 – mărfurile din piele și îmbrăcăminte din piele (904 oameni), 6 – produsele de poligrafie, tipografie și din hârtie (104 oameni), 7 – produsele chimice (222 oameni), 8 – alte produse minerale neferoase (267 oameni), 9 – fabricarea mobilei (424 oameni).

Ramura tutunului este cea mai eficientă dintre alte industrii, în 1996 pentru un lucrător era nevoie de peste 30 mii de lei VA. La următoarea grupă de ramuri, conform parametrului de eficiență, se referă fabricarea produselor alimentare și a băuturilor, produsele de poligrafie, tipografie și din hârtie, chimicalele și produsele chimice, alte produse minerale neferoase, fabricarea mobilei (de la 6,6 până la 11,5 mii de lei VA la un lucrător). Numărul mediu de lucrători la întreprinderile acestor ramuri este de 100-400 oameni, mărimea mică și medie a acestor întreprinderi contribuie la sporirea nivelului lor de mobilitate, reorientarea operativă spre necesitățile schimbătoare ale pieței.

Întreprinderile constructoare de mașini, de produse medicale și metalice, textile și îmbrăcăminte creează în medie o VA la nivelul de 3,3-3,5 mii lei, ceea ce înseamnă practic degradarea și falimentarea lor pe viitor. Numărului mare de lucrători de la întreprinderile acestor ramuri (în mediu 500-600 oameni, iar la unele întreprinderi numărul ajunge la 2-3 mii de oameni) le face să fie inerte, adică vulnerabile în condițiile economiei de piață. În această sferă a industriei întreprinderile au nevoie de o restructurare imediată, cât și ajutor în adaptarea lor la cerințele pieței.

Specialiștii TACIS și Guvernul Moldovei au elaborat un program pentru 6 din cele mai mari foste întreprinderi militare (“Semnal”, “Sigma”, “Topaz”, “Mezon”, “Micron”, “Răut”). Programul prevede ca aceste întreprinderi să înceapă producerea televizoarelor, telefoanelor, echipamentului medical și de navigație, contoarelor electrice etc. Primii pași pentru realizarea acestui program au făcuți de uzina “Mezon”, în cooperare cu companiile de vest “Schlumberger”, “Fresenius” și “Motorola”.

În scopul de a da ajutor agențiilor economice pentru depășirea situației de criză, Parlamentul a adoptat, în 1996, Legea “Cu privire la restructurarea întreprinderilor”, realizarea căreia este

prevăzută de întreprinderile însăși și de agenția ARIA. Într-un șir de întreprinderi au fost deja obținute rezultate încurajatoare. În 1996, în comparație cu anul precedent, întreprinderile “Farmaco” și “Tricon” au sporit de 2-3 ori volumul de producție. “Elcas”, “Dana”, “Ionel”, “Floare-Carpet”, “Piele” – de 1,5 ori. La majoritatea întreprinderilor restructurate ce câștigă profit pe baza reducerii costurilor și vânzării activelor nefolosite, calitatea producției fabricate s-a îmbunătățit, și produsele date s-au materializat în rezultatul perfecționării tehnologiei și instalării noului echipament. În același timp, într-un șir de întreprinderi plățile curente sunt efectuate incomplet, întreprinderile sunt încă departe de a achita datoriile întârziate, datoriile creditare cresc.

Un mare ajutor în stabilizarea industriei Moldovei îl pot acorda investițiile străine. Din diferite motive, adeseori cu caracter politic, Moldova încă n-a devenit o țară cu un climat favorabil pentru investiții. Anularea rezultatelor tenderului în ramura de tutun (învingătorul tenderului a fost anunțată “Reemstma”) n-a îmbunătățit imaginea investițională a Moldovei.

Investițiile străine sunt încă limitate în special în industria alimentară. La începutul anului 1996 Corporația Internațională Financiară a introdus 2 milioane dolari de investiții directe în compania “Incon” și pe lângă asta, i-a garantat companiei 8 milioane dolari de credit în condiții favorabile. Aceste investiții vor fi orientate spre industria de conserve (fabricile din Ungheni, Florești și Kupcini), cât și spre sporirea producției legumelor și fructelor, plantarea de noi grădini, procurarea mijloacelor de protecție chimică a plantelor.

Atragerea investițiilor străine are loc în perspectivă, prin vânzarea acțiunilor întreprinderilor investitorilor strategici. La începutul anului 1996 Ministerul Privatizării a oferit spre vânzare 60% din acțiunile următoarelor întreprinderi de stat: “Ciment”, “Moldcarton”, “Tipar-Color”, “Floare-Carpet” și o uzină de frigidere. Conform rezultatelor tenderului pentru procesul de selectare a investitorilor strategici și a unui consilier a fost ales consorțiul “Creditanstalt Investment Bank”. În portofoliul consorțiului sunt deja un șir de oferte de la investitorii străini.

În viitorul apropiat sunt așteptate investiții străine în crearea mijloacelor de telecomunicații, un tender deja a avut loc și a fost desemnat învingătorul în privatizarea companiei “Moldtelecom”. Deși aceste investiții sunt orientate spre sfera de servicii, cu ajutorul lor vor fi stabilite mijloacele de telecomunicație la nivelul standardelor internaționale, ceea ce constituie o condiție vitală pentru extinderea activității de afaceri (inclusiv în domeniul producției industriale).

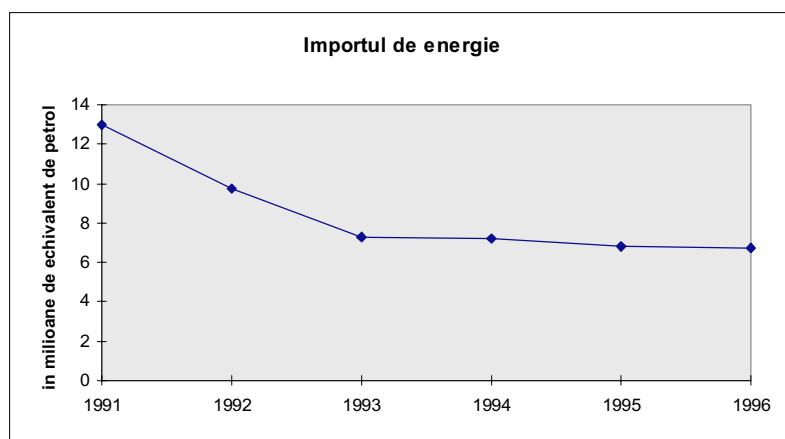
Șanse de a intra pe piețele externe au următoarele produse industriale (cu excepția ramurii de alimentație): covoarele, hainele, încălțăminte, materialele de construcție (ciment, ghips, tapete), anumite tipuri de producție din industria constructoare de mașini (pompe, mijloace de transport, etc.). Pe viitor se prevede dezvoltarea producției în zonele economice libere și în parcurile industriale.

Energia

Sectorul energetic este ramura principală a economiei Moldovei, care livrează întreprinderilor energie electrică și căldură, astfel asigurându-le funcționarea. Lucrul eficient al acestui complex asigură securitatea națională. În structura generală a producției industriale complexul energetic deține 15%. Sectorul energetic este crucial pentru funcționarea tuturor sectoarelor economiei Moldovei.

Data fiind lipsa surselor interne, sectorul este dependent de materia primă importată (cu excepția unei contribuții minore din partea hidrocentralei). Gazul natural are cota cea mai mare de energie importată (aproximativ 60% în 1996). Creșterea semnificativă a prețurilor la combustibil, criza în producția industrială, cât și scăderea bruscă a veniturilor populației au dus la o reducere aproape dublă a importurilor de energie începând din 1991.

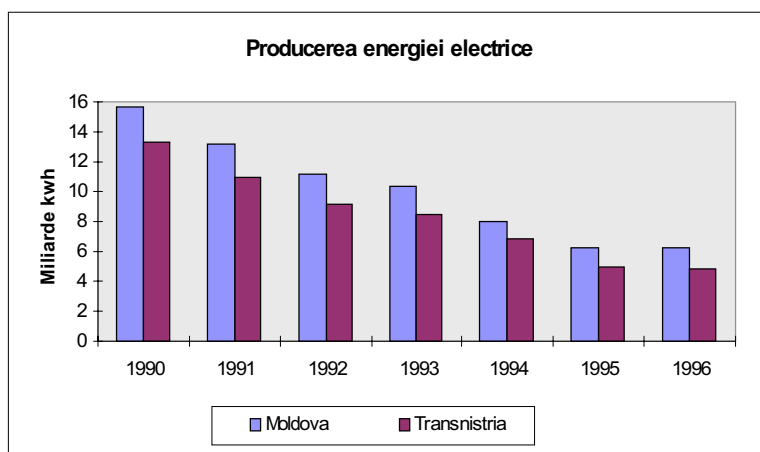
Energia electrică este produsă de o rețea integrată de centre electrice: CERS a Moldovei, având capacitatea de 2520 MW, CET-1 (Chișinău) – 46 MW, CET-2 (Chișinău) – 240 MW, CET Bălți – 28 MW, Centrala Hidroelectrică din Dubăsari – 48 MW, CERS Costești – 16 MW, plus centralele generatoare de energie electrică dintre fabricile de zahăr având capacitatea de 100 MW. Capacitatea totală se ridică la 3000 MW.

Sistemul energetic al republicii este constituit din linii de voltaj mare și mic. Cea din urmă unește Moldova cu sistemele energetice din Bulgaria, Ucraina și România. În timpul anilor '80, 20%- 40% a energiei electrice produse în republică a fost exportată în Bulgaria și România, contribuind mult la exporturile din Moldova.

Încălzirea furnizată sectoarelor municipale și industriale este generată de Complexele de căldură și energie și de termocentralele construite în orașele mari. Capacitatea totală a generatoarelor de încălzire centralizate este de 9,7 mii Gcal/oră.

Criza economică generală este reflectată în cifrele ce arată generarea electricității, supă cum se vede din diagramă. Ambițiile distrugătoare ale Transnistriei au afectat drastic funcționarea complexului energetic, căci mai mult de 85% din capacitatea electrică se află în Transnistria, unde e situat

cel mai mare generator de electricitate – CERS a Moldovei. Către anul 1996, producția de electricitate a scăzut cu aproape o treime față de nivelul din 1990.

Analiza dezvoltării sectoarelor economice majore

Punctele tari:

- Condițiile naturale și climaterice favorizează dezvoltarea eficientă a agriculturii și a industriei alimentare;
- Localizarea geopolitică atrăgătoare;

- Comerțul interior și exterior al țării a fost practic liberalizat, prima etapă a privatizării este finalizată, reforma agrară se înfăptuiește, a fost fondată și operează Bursa de Valori;
- A fost atinsă stabilitatea valutei naționale și rata scăzută a inflației.

Punctele slabe:

- Moldova e situată într-o zonă cu agricultură riscantă, căci se constată o cantitate extrem de scăzută de precipitații, în special în regiunile de Sud;
- Viteza mică de acumulare a capitalului;
- Întârzierea în înfăptuirea reformelor legate de piață;
- Statul corupt, puterile nelimitate ale birocrăției;
- Incertitudinea politică din republică, existența problemei Transnistriei;
- Declinul standardelor de trai au avut ca rezultat atitudinea plină de aversiune față de reforma din societate.

Oportunitățile:

- Sprijinul statului în restructurarea întreprinderilor falite;
- Aduc Moldova la standardele internaționale în contabilitate și taxare;
- Promovarea exportului, majorarea cotei țărilor Europei de Vest și de Est în balanța comercială a țării;
- Nivelul destul de înalt de calificare și forța de muncă ieftină.

Amenințările:

- Nivelul înalt al datoriilor întreprinderilor și lipsa disciplinei financiare;
- Ratele mari ale dobânzii cerute de bănci pentru creditare împiedică dezvoltarea sectorului real;
- Lipsa de experiență a conducerii întreprinderilor de a lucra în condițiile de piață;
- Echipamentul învechit și demodat, lipsa practică a tehnologiilor moderne;
- Consumul excesiv de mare al energiei electrice în sectorul productiv, în circumstanțele lipsei resurselor energetice proprii.

6. Reforma socială

Tranziția la economia de piață în mod inevitabil este însoțită de costuri sociale. Povara lor depinde în mare măsură de condițiile inițiale ale reformei, de modelul transformărilor, și de gradul de bunăstare al populației. În Moldova ajustările îndreptate spre economia de piață și aprofundarea declinului economic au impus o povară grea populației.

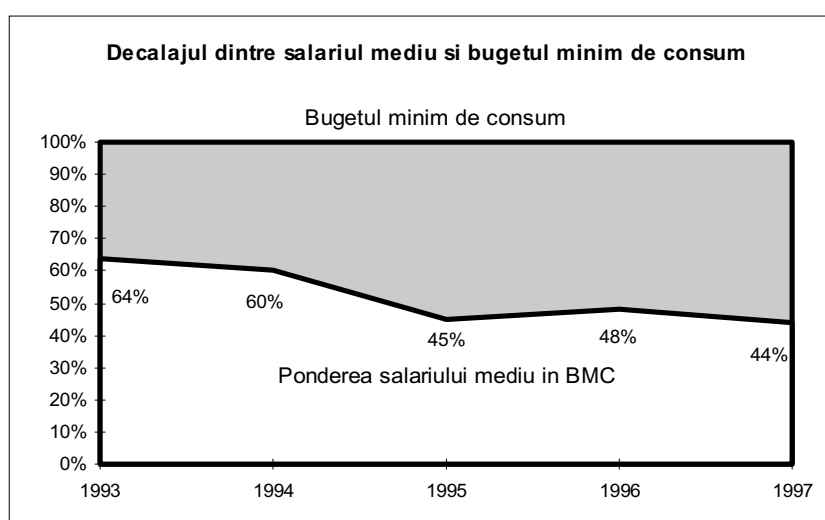
Liberalizarea și stabilizarea macroeconomică – preocupări majore la fazele inițiale ale reformei – au produs mai degrabă efecte monetar-bancare decât sociale. Decizia de a stabili moneda națională a generat reduceri severe ale bugetului, care au rezultat în acordarea de subvenții și programe de asistență socială.

În 1996 pentru sectorul social au fost alocate investiții capitale în sumă de doar 136 milioane lei (68% din suma prevăzută în buget). Deși ponderea cheltuielilor sociale pare a fi impunătoare – cca. 16% din PIB al Moldovei pe anul 1997, gradul de acoperire a necesităților sociale constituie doar 20-25%. În asemenea condiții se lărgeste destul de periculos discrepanța dintre posibilitățile financiare foarte modeste ale statului și obligațiile lui sociale enorme. Din lipsă de mijloace financiare scade brusc capacitatea sectorului social de a presta servicii accesibile pentru țărilor largi ale populației.

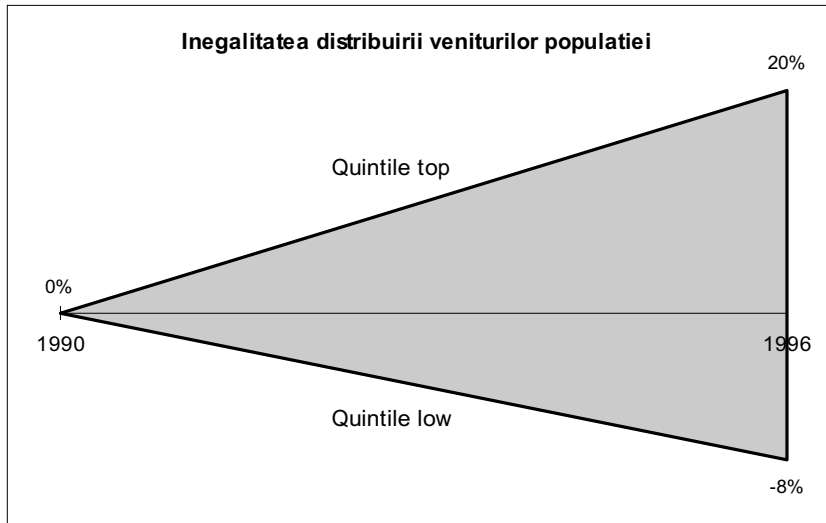
Din cauza constrângerilor financiare dure, s-a redus accesul public la serviciile de ocrotire a sănătății și educație. De exemplu, peste 1200 grădinițe de copii au fost închise, manifestându-se în același timp o scădere bruscă a numărului de copii înrolați în procesul de educație preșcolară, care actualmente este doar de 45% din numărul total de copii sub 7 ani. Aceeași situație se observă și în școlile generale, unde capacitățile disponibile acoperă doar 2/3 din cerințele curente, iar asigurarea cu manuale este și mai inadecvată – mai puțin de 50% din volumul necesar. Un număr semnificativ de copii mai săraci nu frecventează școlile. La acest moment, rata înrolării este mai joasă de 95% iar cca. 5 mii de adolescenți sunt în afara școlii.

S-a manifestat o deteriorare severă a serviciilor de ocrotire a sănătății. Instituțiile medicale publice nu pot garanta un nivel rezonabil de deservire. Pe parcursul ultimilor 5 ani numărul persoanelor ce au beneficiat de asistență medicală primară (regim de ambulatoriu) a scăzut cu 11%. Respectiv s-a redus și numărul persoanelor spitalizate – cu 22%. Drept urmare se răspândește fenomenul “autotratamentului”, când pacientul singur încearcă în condiții casnice să trateze maladia prin metode populare – primitive fără asistența medicală calificată. Evident, eficiența acestor metode este joasă, exercitând impact negativ asupra sănătății în ansamblu. Sectorul medical privat se află la o etapă inițială și serviciile prestate sunt prea costisitoare pentru majoritatea beneficiarilor potențiali. Mai mult ca atât, ocrotirea sănătății primară este slab dezvoltată, ceea ce limitează acțiunile de prevenire, diagnosticare a bolilor și reabilitarea medicală. Asistența medicală secundară este inefficientă datorită lipsei de echipament medical modern și insuficiența de resurse financiare publice.

La rând cu disponibilitatea serviciilor publice, standardele de trai sunt de asemenea bazate pe veniturile și bunăstarea populației. Pe perioada tranziției veniturile s-au redus dureros. Majoritatea populației a suportat reducerea veniturilor reale, deși unii au suferit mai puțin ca alții. Pe parcursul anilor 1992-1997 veniturile reale ale populației au scăzut cu cel puțin 32%. Ca urmare, salariul mediu al unui angajat în economie acoperă în prezent doar 44% din bugetul minim de consum, față de 64% înregistrat în 1993. Populația bătrână și invalizii au fost afectați mai dureros de erodarea veniturilor.

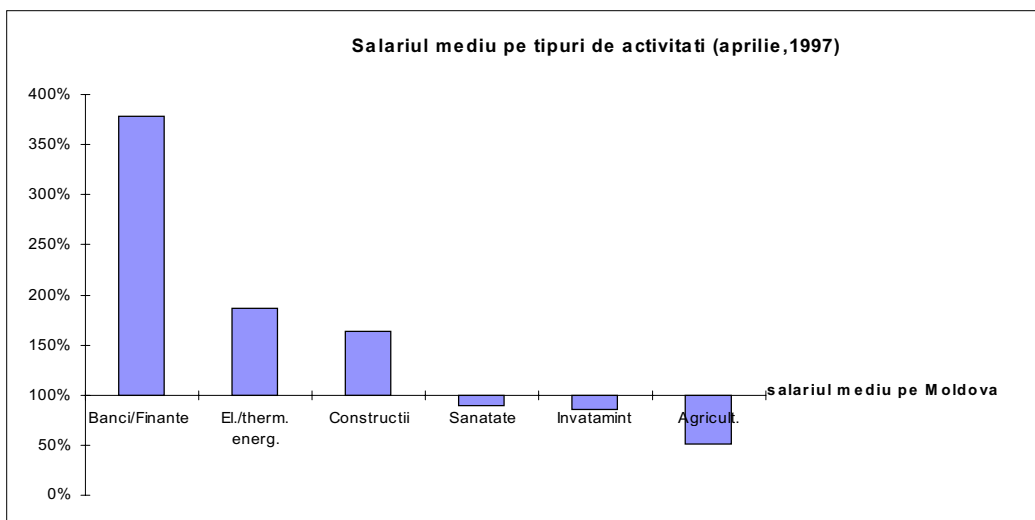

Simultan cu erodarea veniturilor a început să se aprofundeze tot mai mult fenomenul stratificării sociale. Dacă în 1993 decalajul dintre 10% cei mai săraci și 10% cei mai bogați era de 1:9, atunci în prezent această diferență a atins cota de 1:11. Pătura cea mai înstărită a societății (quintile de sus) deține în prezent cca. 30% din veniturile totale ale populației.

Pe parcurs bogații au devenit mai bogați, iar săracii, respectiv – mai săraci. Răspândirea acestui fenomen este cauzată în special de următoarele motive:

- creșterea rapidă a salariilor în sectorul privat (coeficientul depășirii este aproximativ de 1:6);
- dispersia largă a salariilor între ramurile economiei naționale;
- incidența eschivării de la achitarea impozitului pe venit a persoanelor fizice antrenate în sectorul neformal și activitățile auto-antreprenoriale;
- răspândirea practicii de cumulare a mai multor funcții / ocupații.

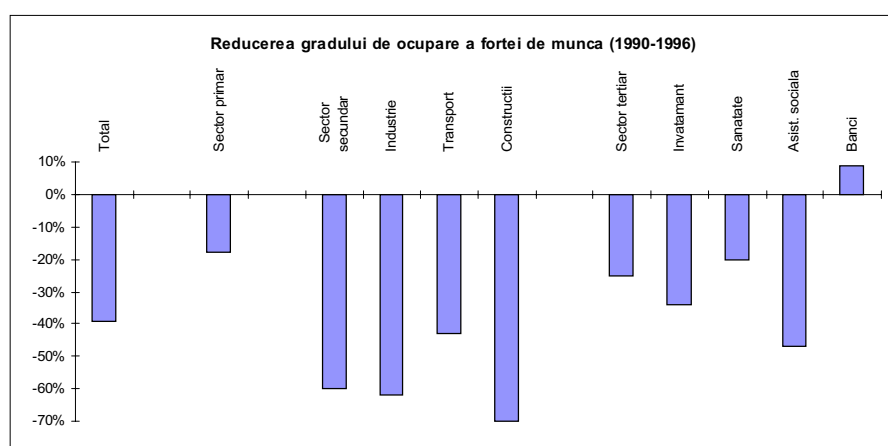
Extinderea diapazonului în decalajul salarizării constituie un fenomen normal al tranziției. Permițând salariilor de a fi determinate de către piață, se creează în așa mod stimulentele necesare pentru activitatea eficientă, ceea ce de fapt este esențial pentru succesul reformelor, însă cei ce sunt în pierdere nu-i neapărat să fie forțați în sărăcie. Bunăstarea lor va depinde în mare măsură de acțiunile întreprinse de guvern privind promovarea protecției sociale eficiente.

Totuși impactul politicilor macroeconomice asupra situației sociale este ilustrat de următoarele:

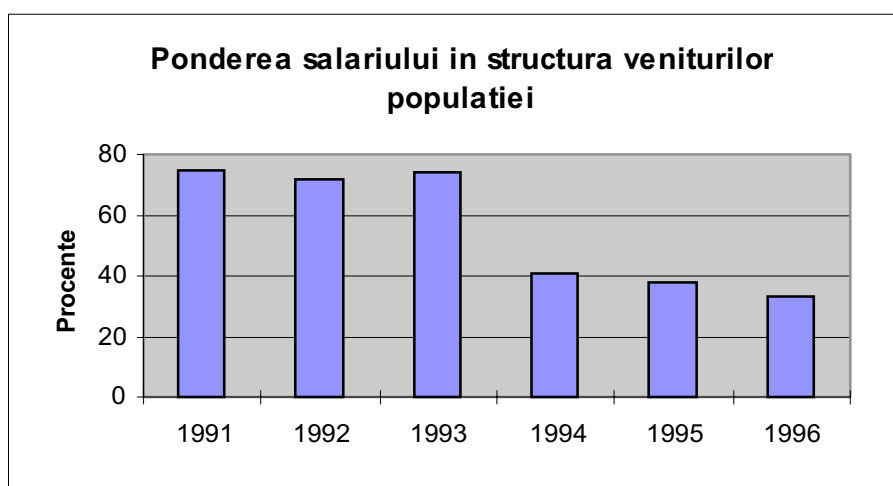
Angajarea în câmpul muncii: Procesele de liberalizare și stabilizare macroeconomică au implicat o cădere abruptă a cererii agregate la forța de muncă. Ciocnindu-se cu criza financiară și dezagregarea relațiilor de afaceri, întreprinderile sunt impuse să reducă esențial personalul. Comparabil cu a.1990 numărul angajaților în economie a căzut aproape cu 40%, iar în sectorul public – cu 50%. Reducerea forței de muncă s-a produs practic în toate sectoarele economiei, afectând mai sever industria (- 60%); construcțiile (- 70%); transportul (- 43%) și asistența socială (- 47%). În același timp s-a manifestat procesul de majorare a numărului de angajați în sectorul privat (+20%) și cel neformal (+ 7). Ultimele două sectoare încorporează în prezent aproape 48% din totalul populației economic active. Capacitatea joasă a unităților economice de a absorbi forța de muncă îi impune pe lucrători să întreprindă acțiuni disperate în căutarea unui loc de muncă în comerțul neorganizat, economia tenebră sau sectorul neformal. la începutul anului 1997 erau înregistrați ca șomeri 23,4 mii persoane (1,8% din populația activă). Dat fiind, că doar unul din 10 șomeri se adresează oficiilor forței de muncă, este clar cât de subestimată este cifra șomajului real. Mai mult ca atât, există șomajul ascuns care cuprinde cca. 235 mii persoane, care formal muncesc, însă nu primesc salariile.

La rând cu reducerea cererii forței de muncă s-au făcut simțite și realocări sectorale masive ale lucrătorilor. Motivul stimulator al acestor mișcări este speranța oamenilor de a găsi un loc de muncă mai sigur și mai bine plătit. În acest sens s-au intensificat mișcările din sectorul secundar (industrie, transport ș.a.) spre sectorul terțiar (bănci, companii de asigurări, firme de consulting etc.), în acest proces implicându-se la moment 1/4 din numărul total al angajaților. De asemenea a avut loc o ușoară creștere a ponderii ocupării în sectorul agricol, datorită reducerilor locurilor de muncă de la orașe. De asemenea se răspândește fenomenul migrației de muncă. Mulți muncitori pleacă în căutarea lucrului peste hotarele republicii (în special în Grecia, Israel, Germania, Rusia).

Reducerea importanței salariilor ca surse principale de venit. Majorările frecvente ale salariilor, pensiilor ș.a. retribuiri nominale nu au reușit să contrabalanseze efectele negative ale inflației. În rezultat veniturile reale ale populației au diminuat dramatic. Dacă în 1993 salariul mediu al unui angajat în economia națională acoperea 63.6% din bugetul minim de consum, apoi în a.1996 ponderea lui s-a redus până la 48%. În anul 1996 cota salariului în structura veniturilor bănești ale populației a constituit doar 33,2% față de 74,5% în 1993.

Aceste schimbări reflectă problema restanțelor la salarii (360 milioane lei la 1.01.97), eschivarea de la achitarea taxelor a persoanelor angajate în sectorul privat și cel neformal, precum și achitarea salariilor în natură. Deși cifrele de mai sus sugerează, că a fost o creștere a venitului total al populației ca cotă a coșului minim de consum (CMC), neuniformitatea crescândă a veniturilor în rândul populației este însoțită de un număr mai mare de oameni ce trăiesc sub nivelul sărăciei, ceea ce e demonstrat de cifrele de mai jos cu referință la consumul privat. Deși investigațiile speciale în această problemă sunt la etapa inițială (de ex. Programul comun al Băncii Mondiale și PNUD), totuși datele statistice disponibile atestă tendința adâncirii sărăciei și răspândirii ei asupra noi grupuri sociale. Dacă în anul 1993 cca. 3% din populație avea venit sub

salariul minim oficial de 18 lei pe lună, apoi în anul 1996 acest indice a sporit până la 5,8%. Conform unor estimări sociologice circa 3/4 din populație este clasată sub bugetul minim de consum. Aproape 135 mii persoane au venitul lunar mai jos de 18 lei. Ca rezultat se aprofundează dispersarea socială a populației. Dacă în 1993 raportul dintre veniturile celor mai bogate și celor mai sărace persoane era de 1:7, în 1996 această disproporție a constituit 1:11 (în mediu pe țările OECD acest coeficient este de 1:5). Acum în afară de bătrâni, invalizi și familii numeroase care tradițional constituie grupurile de risc, sunt afectați de sărăcie tot mai frecvent muncitorii cu calificare joasă, șomerii, femeile și absolvenții școlilor.

Salariul mediu lunar și coșul minim de consum

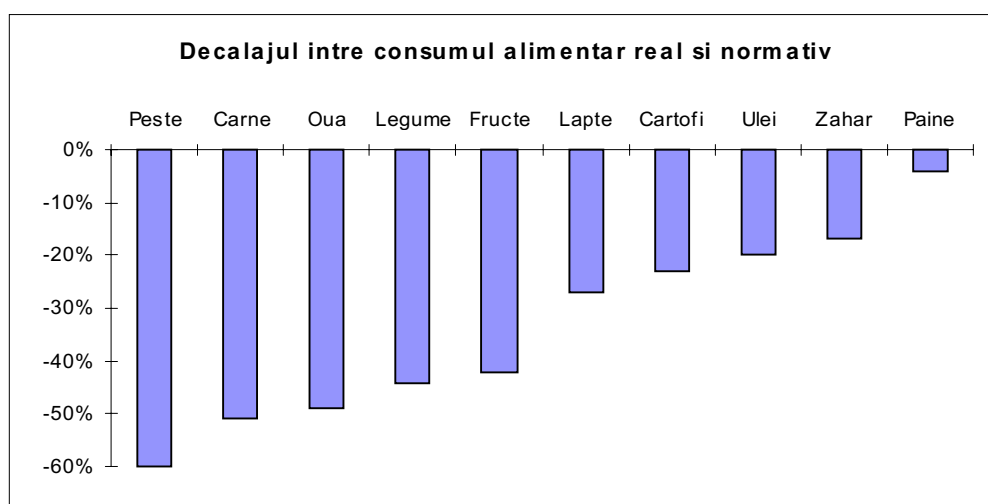
Salariul mediu lunar și bugetul minim de consum

	1993	1994	1995	1996
Salariul mediu lunar, lei	31.2	108.4	141.8	186
Bugetul minim de consum, lei	49	271	311	388
Ponderea salariului mediu în bugetul minim de consum, %	63.6	40	47	48

Consumul populației este deformat ca urmare a declinului veniturilor reale ale populației. În același timp consumul alimentelor în expresie naturală a căzut în mediu cu 40%. Reducerea veniturilor și

răspândirea sărăciei au avut un impact evident asupra consumului. Datele statistice confirmă o cădere dramatică a consumului de produse alimentare: în mediu 1/3 pe perioada 1996-1990.

Reducerea consumului de alimente practic s-a răsfrânt asupra tuturor produselor. Mai accentuat ea s-a manifestat la pește – 70%, lapte – 48% și carne – 45%. Aceasta conduce la adâncirea fenomenului de alimentare irațională sau nesănătoasă, cum este calificată de medici. Dacă în 1990 decalajul între consumul efectiv și cel rațional-normativ alcătuia 20%, apoi în 1997 acest gol s-a mărit până la 44%. Reducerea subvențiilor bugetare la produsele alimentare de bază, cum ar fi pâinea și laptele, la fel și la serviciile comunale și transportul public au afectat dureros standardele de viață ale grupurilor sociale cu venituri joase. Fiind consumatorii principali ai acestor bunuri și servicii, păturile vulnerabile au primit o recompensă net interioară majorării prețurilor, suportând și în continuare povara costurilor sociale. Deteriorarea bruscă a consumului de alimente este reflectată în diagrama de mai jos.

Această micșorare s-a răsfrânt practic asupra tuturor produselor alimentare de bază, exceptând doar cartofii (+15%) și produsele de panificație (+3%), capsând produsele alimentare de bază care au un conținut mic de vitamine, proteine și hidrocarburi. În consecință, valoarea energetică a consumului a căzut în ultimii 5 ani cu 15%, și actualmente este egală cu 70% din standardele minime recomandate de medici.

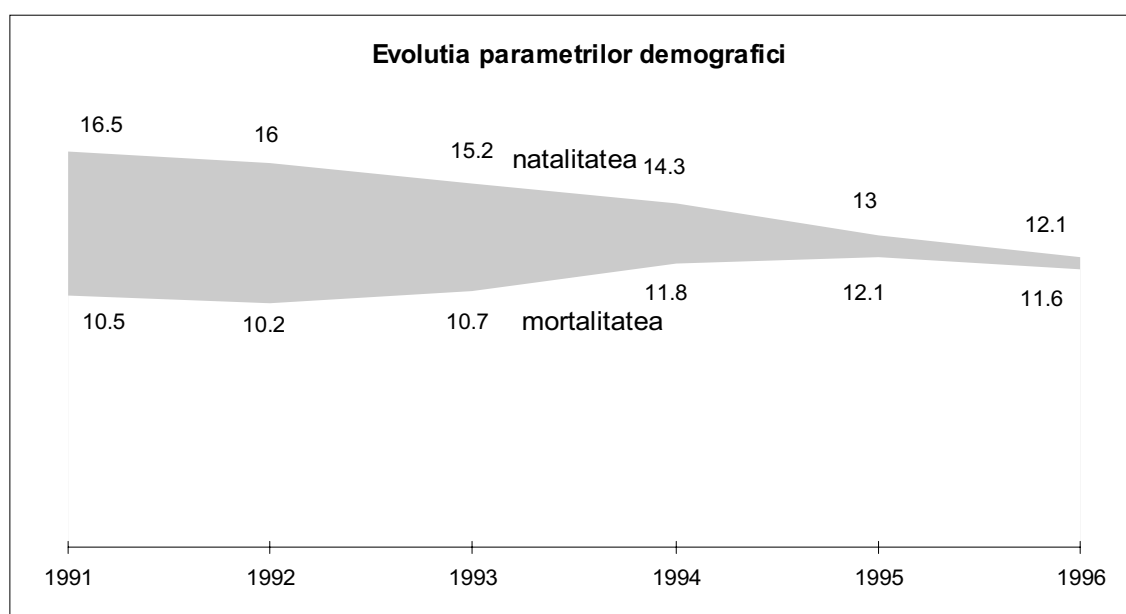
Aceste schimbări dramatice în standardele de viață au fost însoțite de o înrăutățire a profilului demografic al populației.

Pe parcursul anilor 1991-1996 sporul natural al populației a înregistrat o cădere cu 27% ,înregistrând cea mai joasă rată din perioada postbelică. Totodată mortalitatea generală a crescut cu cca. 11%, fiind însoțită de sporirea mortalității infantile, de cca. 20, ceea ce reprezintă una din cele mai înalte rate din Europa Centrală și de Est. Durata medie a vieții a coborât până la 65,1 ani, fiind chiar mai joasă ca în 1959 când era de 68,1 ani. În consecință, cât și datorită migrației, numărul absolut al populației Moldovei scade și îmbătrânește.

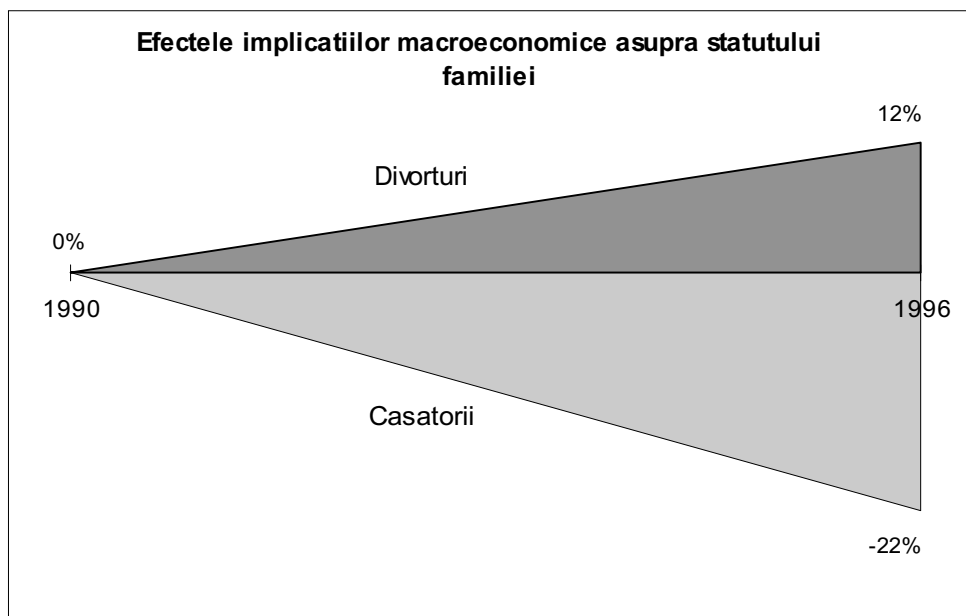
Situația demografică în Moldova.

Indicatori	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Total populația, milioane pers.	4.3663	4.3591	4.3478	4.3527	4.3479	4.3190
Coef. natalității (la 1000 pers.)	16.5	16.0	15.2	14.3	13.0	12.1
Rata mortalității (la 1000 pers.)	10.5	10.2	10.7	11.8	12.1	11.6
Sporul natural (la 1000 pers.)	6.0	5.8	4.5	2.5	0.9	0.5
Mortalitatea infantilă (la 1000 noi născuți)	19.4	19.9	20.3	20.8	21.2	19.1
Născuți, mii pers.	69.7				56.4	52.4
Decedați, mii pers.	44.5				53.0	50.2
Durata medie a vieții, ani	67.7		67.6	66.0	65.7	65.1

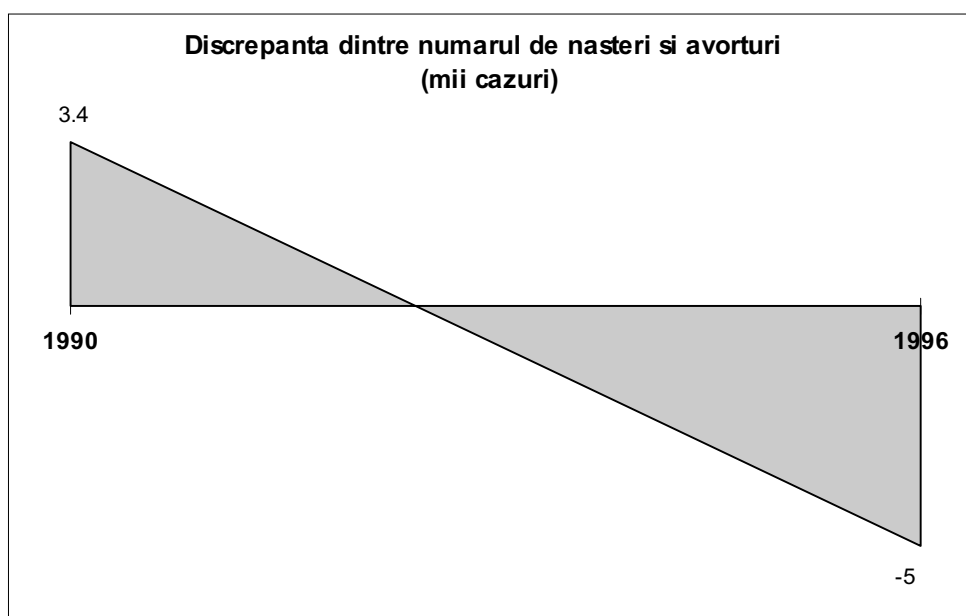
Situația femeilor. Printre grupurile de risc afectate mai tare de tranziție femeile sunt lovite mai dureros de povara costurilor sociale, care dețin responsabilități sporite de mamă, gospodină și lucrătoare,. Ele sunt expuse mai frecvent decât bărbații riscurilor sociale: pierderea locului de muncă, căderea veniturilor reale, constrângeri la reîncadrarea în câmpul muncii. Astfel 73% din numărul persoanelor concediate în urma restructurării întreprinderilor o constituie femeile. Aproape 2/3 din totalul șomerilor oficial înregistrați revine femeilor, care dețin șansele de a se întoarce pe piața muncii mult mai reduse ca ale bărbaților (34% contra la 42%). Concedierea femeilor se manifestă în proporții mai mari ca la bărbați din următoarele motive: funcțiile / sarcinile pe care le îndeplinesc ele adesea erau considerate ca fiind neesențiale; beneficiile generoase prevăzute de legislație (concedii de maternitate, indemnizații pentru îngrijirea copiilor ș. a.) fac ca angajarea femeilor să devină mai costisitoare pentru întreprinderi; tot mai frecvent se manifestă fenomenul segregării femeilor (în special sectorul privat și cel neformal).

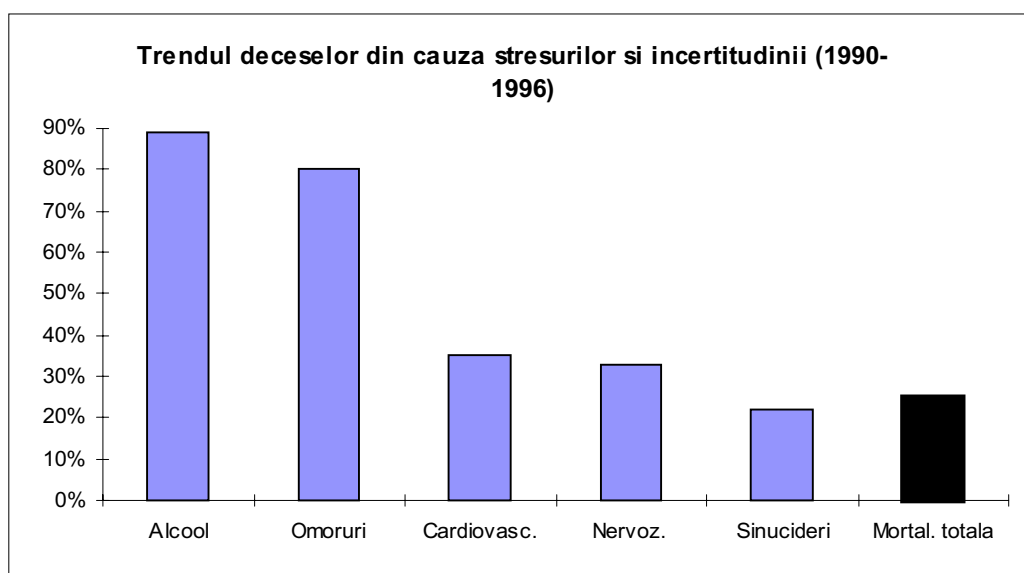
Altă problemă spinoasă o constituie distribuirea veniturilor și salarizarea femeilor în raport cu bărbații. Deși legislația curmă orice tip de discriminare după sexe în domeniul salarizării, în realitate femeile câștigă în mediu cu 20% mai puțin ca bărbații. Explicația este că locurile de muncă prost plătite sunt ocupate în majoritatea lor de către femei. În afară de aceasta femeile sunt concentrate în special în ramurile poziționate tradițional la talpa rateingului de salarizare: învățământ, cultură, sănătate și asistență socială. Aceste sectoare încorporează cca. 60% din numărul total al femeilor angajate în economie.

Reducerea veniturilor însoțită de incertitudinea situației are impact negativ asupra valorilor tradițional acceptate de către femei. Aceasta se resimte în special la căsnicie și fertilitate. Aproape 10% din numărul total de femei nu doresc să formalizeze relațiile lor prin căsătorie. Ca rezultat numărul de căsătorii s-a redus în mediu cu 20%, fiind mai pronunțat la femeile în vârstă de până la 25 ani (minus 27%). Decizia de a avea copii este strâns legat de atitudinea față de căsnicie. De-aceia la acest capitol nimic surprinzător nu s-a produs: scădere în mediu cu 27%, iar pentru grupul de vârstă până la 25 ani – reducere de 31%.

Agravarea problemelor sociale. Deteriorarea standardelor de trai a contribuit activ la intensificarea stresurilor și neîncrederii multor oameni în viitor. În condițiile când valorile și atitudinile umane se modifică esențial, fiind însoțite de pericolul sărăciei și pierderii locului de muncă, mare parte a populației este cuprinsă de depresie sau supărare agresivă pronunțată. Aceste fenomene conduc la abuzul de alcool, violență, deteriorarea relațiilor familiale și altor maladii sociale. Cum atestă statistica, rata mortalității din cauza intoxicațiilor alcoolice, sinuciderilor, abuzului de droguri, omorurilor premeditate și altor factori de stres a depășit cu 48% rata mortalității generale. A luat proporții periculoase violența care încorporează în prezent cca. 14% din numărul deceselor de accidente. Institutul familiei își pierde treptat din importanță și valoarea sa socială. Drept rezultat numărul căsătoriilor a scăzut cu 22% în timp ce divorțurile au crescut cu 112%, atingând în 1996 rata de 52%. Criminalitatea și corupția a sporit la fel, reducând esențial securitatea socială a oamenilor. Toate acestea intensifică stresul adaptării populației la noile valori ale economiei de piață, micșorând simultan credibilitatea autorităților guvernamentale.

Bunurile publice, mediul înconjurător și calitatea vieții. Micșorarea cheltuielilor publice a exercitat impact negativ asupra altui aspect al calității vieții – reducerea volumului și a gamei de bunuri publice furnizate de către guvern. Asigurarea populației cu apă potabilă, căldură, energie electrică, la fel menținerea drumurilor, transportului public, rețelei de canalizare și altor utilități publice într-o stare acceptabilă devine practic imposibilă. Spre exemplu, capacitatea operațională a drumurilor auto s-a redus aproximativ cu 22%, constituind în prezent 2/3 din normele minime de securitate al traficului auto. Alocările bugetare în acest scop acoperă doar 1/5 din necesitățile estimate. Frustrații severe se observă în aprovizionarea populației cu energie electrică, căldură și apă potabilă. Aceste bunuri publice devin tot mai puțin accesibile locuitorilor cu venituri medii, fiind oferite pe perioade scurte sau cu mari întârzieri în furnizare.

Calitatea mediului ambiant (aerul, apa, solul) care în fond reprezintă bunuri publice devine tot mai alarmantă, exercitând impact negativ asupra standardelor de trai. Având resurse acvatice insuficiente (6,3 km. cubi), Moldova resimte constrângeri dure în aprovizionarea populației cu apă potabilă, care constituie aproximativ 85% din minimul necesar. Aprovizionarea normală a populației cu apă potabilă se complică de asemenea din cauza deteriorării alarmante a calității surselor de aprovizionare cu apă. Aproape 60% din fântânile existente la moment în Moldova sunt poluate cu nitrogen și bacterii patogene peste normele minime admisibile. Eroziunea solului acompaniată de utilizarea ineficientă a pesticidelor a afectat grav bazinele subterane acvatice. În prezent jumătate din cantitatea de apă furnizată din bazinele subterane conține concentrate de

nitrate ce sunt în exces față de standardele minime. Situație similară se observă și în mediul aerian. Deși cantitatea degajărilor de substanțe dăunătoare în aerul atmosferic s-a redus în ultimul timp cu 60% (ca urmare a declinului economic), gradul de poluare a aerului atmosferic rămâne a fi destul de înalt. Excesul impurificărilor în raport cu limitele admisibile de concentrare constituie cca. 7-12% și este mai pronunțat în ariile industrializate – înalte (Chișinău, Bălți, Ungheni) unde poluarea excesivă se menține în mediu 100 zile pe an.

Aranjamentele instituționale existente

Sistemul Protecției Sociale în Moldova rămâne a fi și în continuare centralizat cu o structură rigidă și management ineficient. Intenționând să acopere o gamă cât mai largă de costuri sociale, protecția socială își asumă în așa mod angajamente enorme fără a dispune de o acoperire financiară adecvată. În mediu pe republică beneficiile sociale compensează aproximativ 20 la sută din povara reformelor economice. În fond, natura sistemului Protecției Sociale din Moldova reflectă originea pe care și-o trage de la fostul sistem sovietic de securitate socială. Protecția Socială în Moldova furnizează o largă gamă de beneficii prin intermediul următoarelor sectoare /ramuri:

- asigurarea cu pensii;
- indemnizații și compensații familiilor cu mulți copii și persoanelor cu venituri joase;
- asistența socială;
- asigurarea șomerilor.

Finanțarea programelor de protecție socială este efectuată din 3 surse: *contribuția obligatorie a agenților economice* (30% din fondul de remunerare pe anul 1997), *contribuția salariaților* de 1% și alocații ocazionale din *bugetul de stat*. Ponderele acestor surse în totalul veniturilor bugetului asigurărilor sociale pe ultimii 2 ani este următoarea:

	1996	1997
Agenții economici	87.7	72.5
Bugetul de stat și local	7	25
Salariații	2.5	2.5
Alte surse (granturi, împrumuturi, credite, ajutoare umanitare)	2.8	–

Asigurarea cu pensii constituie elementul principal al protecției sociale. Circa 87% din bugetul asigurărilor sociale se consumă pentru achitarea pensiilor. În diverse scheme de pensionare sunt cuprinși cca. 755 mii pers., marea majoritate a cărora sînt pensionari pentru limita de vîrstă (562,7 mii pers). Mărimea medie a pensiei a fost în 1996 de 78 lei, ceea ce a constituit doar 42% din salariul mediu pe republică. Spre comparație: în 1993 acest coraport a fost de 60%. Problema majoră cu care se confruntă în prezent sistemul de pensionare este insuficiența mijloacelor financiare. Ca urmare a neachitării la timp de către agenții economici a taxelor sociale, datoriile către pensionari la începutul anului 1997 au însumat 324,1 milioane lei (echivalentul restanțelor pe 4-5 luni).

În scopul atenuării parțiale a problemei restanțelor sociale, în 1996 s-a practicat achitarea pensiilor cu marfă și produse. Circa 20% din numărul total al pensionarilor au primit pensie în natură în sumă de 109,4 milioane lei (preponderent zahăr, ulei vegetal și mărfuri de uz casnic).

Datoriile debitoare și Creditoare ale Fondului Social (milioane lei).

	La 1.01.1995	La 1.01.96	La 1.01.97
Datoria agenților economici	175.2	313.2	572
În % față de venitul total	30	48	56
Datoria Fondului Social-total inclusiv la:	42.1	175	404.1
plata pensiilor	30.1	128	324.1
plata compensațiilor	12	47	80
În % față de cheltuielile totale	10	27	31

Indemnizațiile și compensațiile constituie probabil cea mai sofisticată și controversată ramură a protecției sociale. Oferind o largă gamă de beneficii sociale fără un suport financiar suficient, efectul lor rămâne a fi și în continuare foarte scăzut. Diapazonul compensațiilor variază între 1-13 lei, ceea ce practic este nul în comparație cu costurile pe care le suportă familiile cu venituri joase. Cu toate acestea în 1996 au fost alocate 178 milioane lei pentru achitarea indemnizațiilor și compensațiilor păturilor social vulnerabile.

Asistența socială este oferită prin două metode: instituțională și la domiciliu. Asistența instituționalizată este furnizată prin intermediul a 10 instituții sociale (case pentru bătrâni, aziluri, școli speciale pentru copiii cu deficiențe fizice și mintale, sanatorii). Anual beneficiază de serviciile lor circa 2400 persoane. Aceste persoane sunt deservite deplin de către stat (hrana, îngrijirea medicală ș.a.).

Asistența socială la domiciliu este acordată de către 1930 lucrători sociali distribuiți pe fiecare raion. În 1996 ei au acordat servicii sociale la 17,2 mii bătrâni solitari și persoane invalide de gradul I și II. Lor li s-au furnizat produse alimentare, mese calde, medicamente, precum și facilități la procurarea lemnelor de foc, asistenței medicale, serviciilor comunale ș.a. Cheltuielile totale au însumat 2,5 milioane lei acoperite integral din bugetele locale.

Bătrânii și invalizii beneficiază în continuare de mijloace speciale de locomoție, proteze și articole de ortopedie. În 1996 în acest scop au fost alocate 5,2 milioane lei din cele 14 milioane lei solicitate. Invalizii de război și de muncă beneficiază de dreptul de a primi automobile specializate gratis sau în condiții privilegiate (cu reduceri esențiale de preț). Fondurile pentru aceste scopuri sunt alocate din bugetul de stat. În 1994-1996 au fost alocate 179,2 milioane lei ceea ce acoperă doar 7% din cereri.

Suplimentar la beneficiile primite din Fondul social, așa ca pensiile, compensările și indemnizațiile, persoanele vulnerabile sunt în drept să primească și ajutoare sociale acordate de fondul de asistență socială a populației. Pe parcursul anului 1996 aproape 345 mii persoane (pensionari solitari peste 75 ani, invalizi, familii cu mulți copii) au primit ajutoare în bani și obiecte în sumă de 8,7 milioane lei.

Asigurarea șomerilor reprezintă mai degrabă o verigă nouă în sistemul de protecție socială a populației. Având oficial înregistrați ca șomeri doar 23,4 mii persoane (1,8% din populația activă), cheltuielile pentru aceste scopuri evident au fost joase – în jurul de 1% din cheltuielile totale ale fondului social pe anul 1996. Cu toate acestea, programele de protecție socială a șomerilor necesită deja o bază financiară durabilă, anticipând reduceri în masă ale lucrătorilor în legătură cu aprofundarea reformei agrare, restructurarea întreprinderilor, privatizarea unor sectoare ale infrastructurii (comunicațiile, energetica, transportul auto).

7. Comparație cu alte economii în tranziție

Productivitatea și factorii naturali ai Moldovei, poziția sa geopolitică, situându-se la răscrucea Balcanilor, au determinat, în general, atât problemele curente cu care se confruntă țara, cât și perspectivele de soluționare a lor. Moldova este atașată regiunii Europei de Sud-est, ce include 9 țări: Slovenia, Croația, Serbia, Bosnia și Herțegovina, România, Bulgaria și Moldova. Majoritatea acestor țări fac parte din Comunitatea regională a statelor bazinului Mării Negre. Moldova, unica din ele, este membră a Uniunii Economice a CSI, căreia îi revin 61% din importurile țării și 68% din exporturi.

În Europa de Sud-est, cu excepția Sloveniei și a altor țări, care au promovat reformele cu succes, la fel Bulgariei și Albaniei, unde reformele s-au blocat, majoritatea țărilor au avut (și au) de înfruntat probleme similare în domeniile: bancar și financiar, reformei proprietății, restructurării întreprinderilor, creării unui suport competitiv și legislativ al reformelor.

Conform clasificării elaborate de BERD (Raportul de Tranziție 1996), Moldova deține locul 11 dintre cele 25 țări cu economii în tranziție din Europa Centrală și de Est și CSI, iar în Europa de Sud-est ea este situația după Slovenia și Croația.

Progresul în tranziție în Europa de Sud-est:

Țara	Privatizarea întreprinderilor				Piețele și comerțul			Instituțiile financiare		Reforma legislat.	Total
	Pondere sectorului privat în PIB, %	Mare	Mică	Restructurarea	Liberalizarea prețurilor	Comerțul și regimul valutară	Politica de concurență	Reforma bancară și liberalizarea ratei dobânzii	Piețele hârtiilor de valoare și instituțiile non-bancare		
Albania	75	2	4	2	3	4	2	2	3	3	24
Bulgaria	45	2	3	2	2	4	2	2	4	4	23
Croația	50	3	4	3	3	4	2	3	4	4	28
Macedonia	50	3	4	2	3	4	1	3	3	3	24
Moldova	40	3	3	2	3	4	2	2	3	3	24
România	60	3	3	2	3	3	1	3	3	3	23
Slovenia	45	3	4	3	3	4	2	3	3	3	29

Comun pentru Moldova și alte țări în tranziție este că prin intermediul statului, reprezentat de autoritățile legislative și executive, au fost create cadrul juridic necesar pentru economia în tranziție, care constă din 5 elemente principale:

- definirea și protejarea drepturilor de proprietate;
- relațiile de contract;
- ordinea inițierii și încheierii activităților economice;
- asigurarea unui mediu competitiv;

- modalitățile formării instituțiilor de piață specifice perioadei de tranziție.

Aplicarea în practică a legilor, în special în domeniul protecției drepturilor de proprietate, reglementării anti-monopoliste, relațiilor de contract, modalităților de lichidare, falimentare – a fost dificilă. Tergiversarea introducerii noului Cod Civil a fost mai îndelungată decât în alte țări din regiune. Moldova s-a deplasat rapid în direcția deschiderii economiei, a efectuat rapid privatizarea în masă, a realizat reforma sectorului bancar și ținerea sub control a ofertei monetare, cât și liberalizarea activității de antreprenariat. Mai târziu decât în alte țări din regiune, Moldova a lansat programul de restructurare a întreprinderilor, reforma bugetară și combaterea criminalității în economie. O atenție specială, luând în considerație particularitățile structurii economiei și demografice, trebuie acordată reformei agrare și sectorului social (a pensiilor). Printre țările ex-sovietice, în ceea ce privește conținutul și profunzimea reformelor de piață, Moldova pășește în urma Țărilor Baltice și Armeniei.

În clasificarea riscului țărilor efectuată de “Euromoney” Moldova este plasată pe poziția 104 din 160 țări ale lumii, urmând alte țări din Europa de Est (cu excepția Albaniei), dar fiind înaintea Ucrainei, Belarus și majorității țărilor CSI (Euromoney, sept. 1996).

Comparația situației Moldovei cu alte țări ale economiei în tranziție este dată în diagramele și tabelele din Anexa D.

Anexa C. Unele direcții pentru studiul în continuare¹⁵

Stabilizarea. Inflația pare a fi sub control. Totuși, trebuie de menționat, că politica menținerii unei rate scăzute a inflației poate în final da faliment, în cazul în care această inflație joasă reprezintă unica trăsătură pozitivă a țării respective. Mai devreme sau mai târziu țara se va ciocni cu crize fiscale, sau ale balanței de plăți, precum s-a întâmplat de exemplu în statele Africane ale zonei francului.

Poziția externă

- **Performanța comerțului exterior:** conform datelor statistice oficiale, balanța comercială a continuat să se înrăutățească în 1996, ca urmare a creșterii considerabile a importurilor și stagnării esențiale a exporturilor. S-ar putea ca exporturile să fie subestimate, deoarece există un flux neînregistrat de exporturi, însă e probabil și faptul, că importurile sunt subestimate, în particular acelea pentru care este necesar de achitat tarife și/sau accize, în cazul în care importatorii au tot interesul să minimizeze achitarea taxelor, făcând acest lucru prin reducerea valorii mărfurilor notate în contract. În ceea ce privește balanța comercială, cele 2 efecte ale exporturilor și importurilor ar putea să se reducă reciproc, rezultatul principal fiind pierderea profitului de către guvern.

- **Cursul de schimb:** rata leu/dolar a rămas în esență stabilă în decursul ultimilor 2 ani. În timp ce stabilitatea a fost binevenită ca un indicator al balanței macroeconomice, menținerea unui curs de schimb stabil, aproape fix, în condițiile diferenței nivelurilor de inflație între Moldova și partenerii săi comerciali, rezultă într-o apreciere reală a monedei, fenomen remarcat în alte țări în tranziție. Cât de durabilă este această politică pe termen lung trebuie de analizat mai adânc. De asemenea, un deficit comercial crescând ar fi trebuit să exercite presiuni asupra rezervelor oficiale și în consecință asupra valorii monedei naționale. Discrepanța aparentă între cifrele vizând

¹⁵ Capitol scris de către Prof. Brian Van Arkadie și Dr. Gabriele Muzio (consultanți PNUD)

comerțul exterior și oscilația monedei arată că este nevoie de o examinare mai atentă a contului de capital.

• *Contul de capital*: cifrele disponibile indică, că investițiile străine directe și de portofoliu au atins cca. 94 milioane dolari SUA în 1996, și că există încă 123 milioane de “alte investiții” nespecificate, însă lipsa de informație disponibilă vizând compoziția detaliată a investițiilor străine – de exemplu, reprezintă oare de fapt investiții străine (de portofoliu sau directe) sau aceasta este parțial datorie externă? Cifrele într-adevăr indică o creștere a volumului datoriei externe. Exercițiul oare această creștere a datoriei un efect de susținere a cursului de schimb la un nivel nerealist de înalt? Compatibilitatea/durabilitatea evoluției datoriei externe a țării, în ceea ce privește coeficienții datoria/PIB și exportului/deservirea datoriei (pronosticat), trebuie să fie examinată cu atenție, la rând cu măsurile necesare pentru dirijarea datoriei externe pe viitor și monitorizarea fluxurilor de capital.

Privatizarea

Actualmente au ieșit la iveală problemele vizând modul în care a fost condus procesul de privatizare. Primul set de probleme apare din mecanismul distribuirii bonurilor. În teorie, aceasta ar fi trebuit să creeze un “capitalism popular” masiv cu un număr mare de acționari. În practică, el a rezultat în lipsa unei structuri de proprietate și control asupra întreprinderilor. În majoritatea cazurilor conducerea veche a întreprinderilor continuă să-și exercite și în continuare funcțiile într-un “parteneriat” problematic cu muncitorii, care deseori sunt mici deținători de acțiuni ai companiei. Există puțină transparență în relațiile cu acționarii din exterior, reprezentați în special de fonduri de investiții. Sistemul pare să fi creat două grupări diferite ale puterii: pe de o parte - managementul și pe de alta – investitorii de portofoliu, adică cei ce dirijează resursele financiare. Nu este clar unde și de cine este reprezentată direct deținerea de proprietate. Unii observatori tind să facă concluzia precum, că problema rezidă în lipsa unei raportări a conducerii companiei, care poate fi greu controlată. Aceasta este o parte a problemei, însă nu este clar dacă “managerii fondurilor” au un grad mai mare de legitimitate față de reprezentanții proprietarilor.

Lipsa unor relații transparente și bine definite între conducerea și proprietarii unităților privatizate, cu o specificare clară a drepturilor, responsabilităților și obligațiilor respective generează un grad înalt de ambiguitate și incertitudine. Această situație pare să devină serioasă peste un timp oarecare, deoarece ea va limita posibilitățile de a reprofila, moderniza și dezvolta întreprinderile, acțiuni fără de care multe întreprinderi vor avea posibilități mici de a supraviețui.

Reforma agriculturii

În primul rând trebuie de clarificat ce se aștepta de la reforma sistemului de cadastru, prin intermediul căruia s-au repartizat întregii populații de la sate titluri de proprietate asupra pământului, inevitabil sub formă de parcele individuale foarte mici. Se are oare în vedere formarea unui sistem mixt, în care agricultura țărănească, cu unități foarte mici, va exista de rând cu gospodăriile medii care apar treptat, pe baza mecanismelor formale și neformale de consolidare a controlului și operațiunilor? Și ar putea oare aceste două categorii coexista cu unitățile mari, apărute din fostele kolhozuri? Probabil că este prea devreme de a cunoaște ce ar putea să se întâmple în rezultatul implementării noilor oportunități prevăzute de noile regulamente de transfer a pământului. Totuși, este necesar de a efectua o cercetare a cazurilor, care ar putea reflecta inițiativele din sectorul privat ce ar rezulta în careva strategie embrionară implementată mai apoi de actori economici individuali.

Între timp, în perioada de tranziție problemele sectorului agrar par să fie agravate de continuarea dominației aranjamentelor încheiate încă până la reformă, care au supraviețuit într-o formă neformală și nereglementată. Ca rezultat, kolhozurile continuă să opereze cu vechea structură internă de dirijare. Într-o serie de unități economice apar situații paralizate din cauza problemelor financiare cauzate de acumularea mare a datoriilor, care nu numai că nu permit fermelor să suporte cheltuielile operaționale și să facă investiții noi necesare, dar deseori reduc mărimea capitalului circulant sub nivelul minimal necesar unei activități de muncă normale. Chiar și fermele care reușesc să se mențină în pofida acestor probleme, urmarea intereselor personale ale administrației poate rezulta în efectuarea unor vânzări de mărfuri incorect gândite sau proceduri contabile, care generează o informație economică fără nici o logică.

Divizarea producției primare, pe de o parte, în gospodării colective și individuale, iar, pe de altă parte, a industriei prelucrătoare în unități mari și mici, au avut ca rezultat o deplasare semnificativă a dominației relative pe piață de la primii la ultimii (de ex. În cazul producției de vin, se susține, că prețul plătit pentru struguri s-a micșorat continuu în ultimii câțiva ani, în timp ce marja pe care o impuneau întreprinderile de vinificație – creștea). Aceasta este o situație anecdotică, care, însă dacă este adevărată, a contribuit la declinul nivelului producției din sectorul agricol. Este necesară o analiză ulterioară, deoarece ar putea fi un risc real că nivelul prețurilor producătorilor ar putea fi considerabil distorsionat, ceea ce ar putea cauza decizii ireversibile și greșite privind roadele viitoare, deoarece ele nu corespund viziunii realiste asupra avantajului comparativ natural.

Strategia pentru sectorul agricol trebuie să implice o analiză serioasă a necesităților de a avea o planificare a transportării și prelucrării eficiente din punct de vedere economic, care ar include cerințele într-o politică de concurență, ce ar evita situația când țăranii sunt complet dependenți de monopoliștii locali.

De la analiza macro la cea micro

A fost accentuată până acum o analiză a politicii la nivel macro. Aceasta reflectă faptul, că multe din măsurile critice implementate au fost axate, pe de o parte, la stabilizarea economică și, pe de altă parte, asupra transferului proprietății de stat sectorului privat. Ambele tipuri de acțiuni au avut o natură macro structurală.

Și, până la un moment, procesul de reformă și focalizarea pe stabilizarea economică au produs rezultate semnificative. Moldova are o evoluție bugetară relativ în ordine și inflația se află sub un control strict. Totuși, tabloul din sectoarele productive și societatea civilă arată că ceva nu este în regulă. Producția se află într-un declin drastic (sunt frecvente cazurile de insucces și puține cazuri de succes *vizibil* în activitatea economică, cel puțin conform statisticii oficiale), și chiar sectoarele cu avantaje comparative bune (de ex. vinificația) par să fie în declin. La nivel social, o serie de indicatori ne arată o creștere a sărăciei și majorare a șomajului, în timp ce umbrela protecției sociale se reduce, chiar și în serviciile vitale de ocrotire a sănătății. Dat fiind, că un nivel de stres este inevitabil într-un sistem în tranziție, în final va avea de câștigat economia țării și nu trebuie de admis stagnarea. Iar continuarea recesiunii economice ar putea pune la îndoială succesul obținut în stabilizarea monetară, în condițiile în care se resimte încordarea în sistemul finanțelor publice, creșterea deficitului bugetului și a celui comercial, și progresarea datoriei externe. Toate aceste

elemente nu vor fi alarmante în contextul unui scenariu de creștere durabilă, însă ele vor deveni alarmante, dacă situația curentă de stagnare va persista.

Dat fiind, că problemele din economia Moldovei nu par a fi cauzate de o careva politică macroeconomică greșită, este necesar de a adăuga la recomandările generale de macro soluții și acțiuni necesare (ca de ex. noua legislație privind proprietatea, privatizarea pământului), o analiză mai adâncă a factorilor microeconomici ce influențează creșterea și stagnarea. Această cercetare ar putea fi bazată inițial pe observări neformale (de ex. aspecte anecdotice și observații din cadrul actorilor disponibili din economie), iar apoi ar putea fi detaliată și dusă mai sistematic. Ea poate fi efectuată la două nivele de bază.

În primul rând, s-ar putea de încercat de definit, în măsura în care va fi posibil, care parte a economiei o alcătuiește cea neînregistrată oficial (economia tenebră, neformală). Eșecul în interpretarea adecvată a acestor activități economice ar putea duce la interpretări fundamentale greșite a performanței economice (cu un risc al punerii unei diagnoze greșite și darea unor sfaturi incorecte la nivel de politică economică). Aceasta este important nu doar în sens *cantitativ*, ci și *calitativ*, deoarece aceste activități pot include elementele unei noi și mai dinamice secțiuni a economiei în transformare, care ar putea reflecta tendințe ce determină viitoarea structură economică și potențialul țării.

În al doilea rând, domeniile cheie ale economiei trebuie să fie larg explorate (definiția “domeniu cheie” fiind derivată din cunoștințele existente privind structura economică și din ceea ce a reieșit din studierea economiei neformale). La această etapă, un șir de sugestii se impun, inclusiv:

- Relațiile între *producătorii agricoli și cei ce prelucrează producția*. Evidența practică de muncă monopsonistică – intervenții posibile în vederea majorării concurenței și serviciilor disponibile fermierilor.
- *Sectorul vinificației*. Lucru similar menționat mai sus. Sunt oare fabricile mari de vinuri cea mai bună soluție pentru viitor? Sunt oare cunoștințele în domeniul marketingului insuficiente pentru diversificarea pieței din afara CSI?
- *Re/calificarea profesională*. Sectorul bancar reprezintă unul din domeniile ce a crescut vizibil în Moldova până la moment. În toate estimările vizând starea în care se află s-a remarcat următoarea problemă: insuficiența de personal calificat și competent. Fondarea unui centru de training (inclusiv pe termen mediu și lung) pentru personalul bancar ar putea fi o soluție perfectă în vederea accelerării creșterii și ameliorării calității serviciilor acestui sector, unde perspectivele de angajare sunt promițătoare pentru viitorul apropiat.

CISR nu posedă capacitatea de a examina și analiza în detalii aspectele menționate mai sus. În funcțiile sale trebuie să intre promovarea largă a ideilor menționate până la recunoașterea importanței lor, *sublinierea priorităților* și evidențierea direcțiilor lucrului și activității utile în continuare. Aceasta trebuie de asemenea să servească ca mijloace de identificare a domeniilor în care asistența financiară și operațională din exterior trebuie să aibă prioritate.